

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Το ρεπερτόριο και η θέση του αργού μέρους σε αυτό

Το υπό εξέταση ρεπερτόριο

Η επιλογή των έργων των τριών κορυφαίων εκπροσώπων του κλασικισμού υπαγορεύθηκε, μεταξύ άλλων, από το γεγονός ότι η δημιουργία τους καλύπτει μια χρονική περίοδο μεγαλύτερη των 70 ετών: οι πρώτες (σωζόμενες) ενόργανες συνθέσεις που αποδίδονται στον Joseph Haydn ανάγονται ήδη στις αρχές της δεκαετίας του 1750, ενώ τα τελευταία έργα μουσικής δωματίου του Ludwig van Beethoven γράφθηκαν το 1826. Κατά συνέπεια, τα έργα τους είναι αντιπροσωπευτικά τόσο της περιόδου του “προκλασικισμού” (περί το 1750-1780) όσο και εκείνων του ώριμου και του όψιμου κλασικισμού (οι δύο τελευταίες δεκαετίες του 18^{ου} αιώνας και το πρώτο τέταρτο του 19^{ου}).

Από τις εκατοντάδες των ενόργανων συνθέσεων των Haydn, Mozart και Beethoven ευνοήθηκε γενικά η ενασχόληση με τα είδη εκείνα, τα οποία τόσο κατά το δεύτερο ήμισυ του 18^{ου} αιώνας όσο και μετά την περίοδο του κλασικισμού θεωρούνταν ως “υψηλά” δείγματα γραφής· αντιθέτως, τέθηκε εν πολλοίς στο περιθώριο η – σημαντική, κατά τα άλλα, σε ποσότητα – παραγωγή ενόργανης μουσικής μάλλον “περιστασιακού” χαρακτήρος. Έτσι, οι συμφωνίες, τα κοντσέρτα, τα κουαρτέτα εγχόρδων, τα τρίο με πιάνο και οι σονάτες για πιάνο των τριών συνθετών μελετήθηκαν στο σύνολό τους, ενώ από την άλλη πλευρά δεν ελήφθησαν σε γενικές γραμμές υπ’ όψιν έργα των Haydn και Mozart που κατατάσσονται στα “ψυχαγωγικά” είδη του *divertimento*, της *serenάτας*, του *notturmo* και της *cassation* (ή *Kassation*) και τα οποία αφορούν σε ποικίλους συνδυασμούς μουσικής δωματίου είτε ακόμη σε ορχηστρικά σύνολα.¹

¹ Από τις σωζόμενες ενόργανες συνθέσεις του Haydn δεν εξετάζονται καθόλου στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας οι ακόλουθες 191: α) τα *divertimenti* για τέσσερα έως εννέα έγχορδα είτε πνευστά όργανα Hob. II: 1, 2, 3, 7, 8, 9, 11, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24, D18, G1 και B3, τα οποία χρονολογούνται από την δεκαετία του 1750 μέχρι τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1760· β) τα 6 *scherzandi* ή *sinfonie* για δύο όμποε (εναλλακτικά: ένα φλάουτο), δύο κόρνα, δύο βιολιά και μπάσσο Hob. II: 33-38, γραμμένα πιθανότατα περί το 1761, καθώς και τα 8 *notturmi* για δύο λύρες (*lire organizzate*) και μικρό οργανικό σύνολο Hob. II: 25-32, τα οποία απασχόλησαν τον συνθέτη περί το 1788-1790, αλλά τα περισσότερα από αυτά διασκευάστηκαν κατά το πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του 1790 και για άλλα οργανικά σύνολα χωρίς λύρες· γ) το *divertimento για κόρνο, βιολί και τσέλλο* Hob. IV: 5 του έτους 1767, τα 6 *divertimenti* για φλάουτο ή βιολί, (δεύτερο) βιολί και τσέλλο Hob. IV: 6-11 του 1784, και τα 4 *trío για δύο φλάουτα και τσέλλο* Hob. IV: 1-4 που γράφθηκαν κατά τα έτη 1794-1795· δ) οι 6 *σονάτες ή ντουέτα για βιολί και βιόλα* (στο πρωτότυπο: “6 σόλο για βιολί με συνοδεία βιόλας”) Hob. VI: 1-6, που πιθανολογείται ότι είχαν συντεθεί έως το 1769· ε) τα 4 *ντουέτα για δύο βαρύτονους* (*Baryton* ή *Pariton*) Hob. X: 11 και Hob. XII: 1, 3+5 και 4, η σύνθεση των οποίων τοποθετείται στο διάστημα μεταξύ των ετών 1764 και 1769, το *κοντίνέττο για βαρύτονο, δύο κόρνα, βιόλα και μπάσσο* Hob. X: 10, που γράφηκε μάλλον περί το 1771, καθώς και τα 7 *οκτέτα για βαρύτονο, δύο κόρνα, δύο βιολιά, βιόλα, τσέλλο και βιολόνε* Hob. X: 1-6 και 12 του έτους 1775· ζ) τα *trío (divertimenti)* για βαρύτονο, βιόλα (ή βιολί, σε τρεις εξαιρετικές περιπτώσεις) και μπάσσο Hob. XI: 1-17, 19-22 και 24 (γραμμένα περί το 1765-1766), Hob. XI: 25-48 (περί το 1766-1767), Hob. XI: 49-72 (περί το 1767-1768), Hob. XI: 73-96 (περί το 1768-1771), καθώς και Hob. XI: 97-98 και 100-126 (περί το 1771-1778)· η) τα (αμφιβόλου πατρότητος) *κοντσέρτα για πληκτροφόρο* Hob. XVIII: 5 και 7-10, όλα της δεκαετίας του 1760· θ) τέλος, το *divertimento για πληκτροφόρο – 4 χέρια* Hob. XVIIa: 1, το οποίο φέρει τον τίτλο “Il maestro e lo scolare” και πιθανολογείται ότι γράφηκε περί το 1768-1770 (η κατάταξή του στις σονάτες για πιάνο δεν είναι καθόλου αυτονόητη, δεδομένου του ότι αυτό το παιδαγωγικού χαρακτήρος έργο συνίσταται σε μια σειρά παραλλαγών που ολοκληρώνεται με ένα μενουέττο χωρίς trio). – Τα έργα του Mozart που δεν λαμβάνονται εδώ υπ’ όψιν είναι τα ακόλουθα 33: α) οι *Kassationen* για ορχήστρα KV 62 & 62a / 100, 63 και 63a / 99 του έτους 1769, τα *divertimenti* για ορχήστρα KV 113 και 131 των ετών 1771 και 1772 αντιστοίχως, οι *serenάτες* για ορχήστρα KV 167b / 189 & 167a / 185 (του έτους 1773), KV 189c / 237 & 189b / 203 (1774), KV 213b / 215 & 213a / 204 (1775), KV 239 (1776), KV 249 & 248b / 250 (1776) και KV 320a / 335 & 320 (1779), καθώς και το *notturmo για τέσσερις ορχήστρες* KV 269a / 286, η σύνθεση του οποίου τοποθετείται στα τέλη της δεκαετίας του 1770· β) τα *divertimenti* για σύνολα εγχόρδων και πνευστών KV 167AB / 290 & 167A / 205

Συγκεκριμένως, τα έργα που αποτέλεσαν την βάση της παρούσας έρευνας (328 του Haydn, 213 του Mozart και 119 του Beethoven) είναι κατά είδος τα ακόλουθα:

A. Συμφωνίες

Joseph Haydn: Hob. I: 1-104 και 107-108² σύνολο: 106.³

Wolfgang Amadeus Mozart: KV 16, 19, 19a, 22, 42a (76), 43, 45, 45a, 45b, 48, 73, 73i (81), 73m (97), 73n (95), 73q (84), 74, 75, 75b (110), 111 & 111a (120), 111b (96), 112, 114, 124, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 141a (161) & 163, 161a (184), 161b (199), 162, 162b (181), 173dA (182), 173dB (183), 186a (201), 186b (202), 189k (200), 196 & 207a (121), 213a (204), 208 & 213c (102), 248b (250), 300a (297), 318, 319, 320, 338, 385, 425, 504, 543, 550 και 551⁴ σύνολο: 54.⁵

Ludwig van Beethoven: Opera 21, 36, 55, 60, 67, 68, 92, 93 και 125⁶ σύνολο: 9.

(γραμμένο περί το 1772-1773), KV 248 & 247 και KV 251 (1776), KV 271H / 287 (1777) και KV 320c / 445 & 320b / 334 (σύνθεση του έτους 1779 ή του 1780)· γ) τα *divertimenti* για σύνολα πνευστών KV 159b / 186, 159d / 166 και 240b / 188 του 1773, KV 213 του 1775, KV 240, 240a / 252 και 253 του 1776, αλλά και KV 270 του 1777, οι *σερβνάτες* για σύνολα πνευστών KV 375 (σε δύο διαφορετικές εκδοχές των ετών 1781 και 1782), KV 384a / 388 (του 1782) και KV 370a / 361 (γραμμένη μάλλον κατά τα έτη 1783-1784), καθώς επίσης τα 5 *divertimenti* για *tría corni di bassetto* KV 439b, τα οποία φαίνεται ότι γράφηκαν κάπου ανάμεσα στα 1783 και 1788.

² Ο βασικός κατάλογος έργων του Haydn είναι αυτός που συνέταξε ο Anthony van Hoboken, με τίτλο *Joseph Haydn: Thematisch-bibliographisches Werkverzeichnis*, B. Schott's Söhne, Mainz 1957 (ο πρώτος τόμος που αφορά στα ενόργανα έργα), 1971 (ο δεύτερος τόμος με τα φωνητικά έργα) και 1978 (ο τρίτος τόμος που περιλαμβάνει προσθήκες, διορθώσεις και ευρητήρια). Ο κατάλογος αυτός είναι συστηματικός, δηλαδή διακρίνει μεταξύ ομάδων έργων, όπως συμφωνίες (Gruppe I), κουαρτέτα εγχόρδων (Gruppe III), τρίο με πιάνο (Gruppe XV) κ.λπ., και αριθμεί με αραβικά στοιχεία όσα έργα θεωρήθηκαν από τον van Hoboken ως αυθεντικά (π.χ. Hob. I: 1) ή με ένα γράμμα που υποδεικνύει την τονικότητα και κατόπιν τον αύξοντα αριθμό για όσα κομμάτια αντιμετωπίστηκαν ως αμφίβολης γνησιότητας (π.χ. η ένδειξη Hob. V: C1 αναφέρεται στο πρώτο από τα τρία εγχόρδων σε Ντο-μείζονα που δεν θεωρήθηκαν γνήσια, η ένδειξη Hob. XV: f1 υποδεικνύει αντίστοιχα ένα αμφισβητούμενης αυθεντικότητας τρίο με πιάνο στην φα-ελάσσονα κ.ο.κ.). Παρ' ότι έκτοτε έχουν γίνει σημαντικές έρευνες, τα αποτελέσματα των οποίων αναθεωρούν σε σημαντικό βαθμό τα δεδομένα του καταλόγου αυτού – ενδεικτικά ας αναφερθεί εδώ η αναδιάταξη του αύξοντος αριθμού των συμφωνιών βάσει της χρονολόγησής τους, η αποδεδειγμένη παρεισφρήση στο βασικό σώμα του καταλόγου έργων άλλων συνθετών (όπως η *σονάτα για πιάνο* Hob. XVI: 17 που γράφηκε πιθανότατα από τον Johann Gottfried Schwanenberger), καθώς επίσης η βεβαίωση περί της αυθεντικότητας άλλων έργων (π.χ. της *σονάτας για πιάνο* Hob. XVI: G1) – έως σήμερα δεν έχει παρουσιασθεί κάποια νεότερη, αναθεωρημένη έκδοσή του.

³ Η *symphonie concertante* Hob. I: 105 συγκαταλέγεται μεθοδολογικά στα κοντσέρτα για περισσότερα από ένα όργανα (βλ. παρακάτω), ενώ η *συμφωνία σε Ρε-μείζονα* Hob. I: 106 (πιθανότατα του 1769) θεωρείται χαμένη.

⁴ Η αναφορά πολλών έργων του Mozart γίνεται με δύο αριθμούς: ο πρώτος αναφέρεται στην αναθεωρημένη 6^η έκδοση του καταλόγου του Köchel (1964) ή στην προγενέστερη 3^η έκδοση (του 1937), ενώ ο δεύτερος στην πρωτότυπη 1^η έκδοση του 1862, που φέρει τον τίτλο *Chronologisch-thematisches Verzeichnis sämtlicher Tonwerke Wolfgang Amadé Mozarts* – οι ενδιάμεσες εκδόσεις του καταλόγου καθώς και οι δύο που ακολούθησαν αυτήν του 1964 ήταν ως επί το πλείστον ανατυπώσεις των τριών προαναφερομένων (διαθέσιμη σε εμένα ήταν η 8^η έκδοση του καταλόγου [ανατύπωση της 6^{ης}], Breitkopf & Härtel, Wiesbaden 1983). Οι δύο αριθμοί μπορούν είτε να χωρίζονται μεταξύ τους από κάθετο, δηλαδή 6^η ή 3^η έκδοση / 1^η έκδοση, είτε ο δεύτερος εξ αυτών να τίθεται εντός παρενθέσεως, δηλαδή 6^η ή 3^η έκδοση (1^η έκδοση). Σε περίπτωση που ο πρωτότυπος αριθμός του ίδιου του Ludwig Ritter von Köchel δεν αναθεωρήθηκε από τους επιμελητές των μεταγενέστερων εκδόσεων (τον Alfred Einstein το 1937 ή τους Franz Giegling, Alexander Weinmann και Gerd Sievers το 1964) αναφέρεται μόνος του (π.χ. KV 16), ενώ το ίδιο ισχύει και για έργα που προσετέθησαν σε κάποια από τις επόμενες εκδόσεις του καταλόγου και δεν αναθεωρήθηκαν περαιτέρω (π.χ. KV 19a). Τέλος, έργα τα οποία αναφέρονται με δύο (απλούς ή “σύνθετους”) αριθμούς καταλόγου οι οποίοι συνδέονται μεταξύ τους με το σύμβολο &, προέκυψαν είτε από την προσθήκη νέων μερών σε ένα ήδη υφιστάμενο έργο (συνήθως από τον ίδιο τον Mozart) είτε από την συνένωση δύο ή περισσότερων αρχικά αυτόνομων κομματιών σε μία ενιαία “σύνθεση” (κατά κανόνα από άλλους, μετά τον θάνατο του Mozart).

⁵ Πέντε ακόμη νεανικές συμφωνίες, οι KV 16a, 19b, 66c, 66d και 66e (όλες της δεκαετίας του 1760), θεωρούνται χαμένες, ενώ μία έκτη (η KV 74g των ετών 1770-1771) αντιμετωπίζεται ως εξαιρετικά αμφιβόλου πατρότητας.

⁶ Το λατινικό *opus / opera* (= έργο / έργα) αναφέρεται σε δημοσιευμένες συνθέσεις του Beethoven.

B. Κοντσέρτα

α) για πιάνο:

Joseph Haydn: Hob. XVIII: 1-4 και 11· σύνολο: 5.⁷

Wolfgang Amadeus Mozart: KV 175, 238, 246, 271, 385p (414), 387a (413), 387b (415), 449, 450, 451, 453, 456, 459, 466, 467, 482, 488, 491, 503, 537 και 595· σύνολο: 21.⁸

Ludwig van Beethoven: Opera 15, 19, 37, 58, 73 και WoO 4·⁹ σύνολο: 6.

β) για άλλα σολιστικά όργανα:

Joseph Haydn: 3 κοντσέρτα για βιολί (Hob. VIIa: 1, 3 και 4), 2 κοντσέρτα για βιολοντσέλλο (Hob. VIIb: 1 και 2), 1 κοντσέρτο για κόρνο (Hob. VIId: 3) και 1 κοντσέρτο για τρομπέτα (Hob. VIIe: 1)· σύνολο: 7.¹⁰

Wolfgang Amadeus Mozart: 5 κοντσέρτα για βιολί (KV 207, 211, 216, 218 και 219, συν το *Adagio* KV 261 ως υποκατάστατο του αργού μέρους του KV 219), 1 κοντσέρτο για φαγγόττο (KV 186e / 191), 2 κοντσέρτα για φλάουτο (KV 285c / 313 και KV 285d / 314, συν το *Andante* KV 285e / 315 ως υποκατάστατο του αργού μέρους του KV 285c / 313), 4 κοντσέρτα για κόρνο (KV 386b / 412 & 514, 417, 447 και 495) καθώς και 1 κοντσέρτο για κλαρινέττο (KV 622)· σύνολο: 13.¹¹

Ludwig van Beethoven: 1 κοντσέρτο για βιολί (opus 61).¹²

γ) για περισσότερα του ενός σολιστικά όργανα:

Joseph Haydn: 1 [διπλό] κοντσέρτο για βιολί και τσέμπαλο ή όργανο (Hob. XVIII: 6), 5 κοντσέρτα για δύο λύρες (*lire organizzate*, Hob. VIIh: 1-5) και 1 symphonie

⁷ Τα περισσότερα από τα κοντσέρτα Hob. XVIII: 5 και 7-10, πέραν της αμφισβητήσιμης πατρότητός τους, αποδεικνύονται και εξαιρετικά δυσεύρετα κατά την αναζήτησή τους σε παρτιτούρα! Το κοντσέρτο Hob. XVIII: 6, εξ άλλου, εντάσσεται στα κοντσέρτα για περισσότερα από ένα όργανα (βλ. παρακάτω).

⁸ Τα επτά νεανικά κοντσέρτα για πιάνο KV 37, 39, 40, 41 (του έτους 1767) και 107 αρ. 1-3 (του 1772) στην πραγματικότητα συνιστούν διασκευές επιλεγμένων μερών από συνάτες για πληκτροφόρο διαφόρων συνθετών της εποχής (Hermann Friedrich Raupach, Leontzi Honauer, Johann Schobert, Johann Gottfried Eckard, Carl Philipp Emanuel Bach και Johann Christian Bach) σε μορφή κοντσέρτου και γι' αυτό δεν εξετάζονται στην παρούσα μελέτη.

⁹ Η βραχυγραφία WoO αναλύεται ως "Werk ohne Opuszahl" (= "έργο χωρίς αριθμό opus") και αναφέρεται στο δεύτερο μέρος του καταλόγου των Georg Kinsky και Hans Halm, *Das Werk Beethovens: Thematisch-bibliographisches Verzeichnis seiner sämtlichen vollendeten Kompositionen*, G. Henle Verlag, München 1955 (ανατύπωση: 1983), όπου περιλαμβάνονται όσα έργα του Beethoven δεν εξεδόθησαν με τους αριθμούς opus 1 έως 138. Δύο χρόνια αργότερα, ο Willy Hess δημοσίευσε έναν ακόμη κατάλογο με έργα του Beethoven που δεν είχαν περιληφθεί στην πρώτη έκδοση απάντων του συνθέτη (*Verzeichnis der nicht in der Gesamtausgabe veröffentlichten Werke Ludwig van Beethovens*, Breitkopf & Härtel, Wiesbaden 1957): ο κατάλογος αυτός σήμερα χρησιμοποιείται συμπληρωματικά προς τον προαναφερόμενο, αν και κατά το μεγαλύτερο μέρος του είτε αναφέρεται σε έργα που είχαν ήδη ευρετηριασθεί και στην εργασία των Kinsky και Halm (αλλά δεν είχαν ληφθεί υπ' όψιν στην παλαιά έκδοση απάντων των έργων του Beethoven), είτε περιέχει αποσπάσματα, σχεδιάσματα, χαμένα έργα, διασκευές, μεταγραφές και διάφορες ασκήσεις, δηλαδή μουσικά τεμάχια που πολύ δύσκολα μπορούν να αποτιμηθούν ως πραγματικά "έργα".

¹⁰ Στην κατηγορία αυτή υπάγονται επίσης πολλά έργα που έχουν πλέον χαθεί: ένα κοντσέρτο για βιολί (Hob. VIIa: 2), ενδεχομένως ένα ακόμη για βιολοντσέλλο (Hob. VIIb: 3, σε περίπτωση που δεν ταυτίζεται με το Hob. VIIb: 1), ένα για κοντραμπάσο (*Violone*, Hob. VIIc: 1), δύο για βαρύτονο (*Baryton* ή *Pariton*, Hob. XIII: 1 και 2), ένα για κόρνο (Hob. VIId: 1), ένα για φλάουτο (Hob. VIIf: 1) και ένα για φαγγόττο (Hob. deest).

¹¹ Παραδίδονται δύο ακόμη κοντσέρτα για βιολί (KV 271i / 271a και KV 365b / 268), τα οποία ωστόσο είναι εξαιρετικά αμφίβολης αυθεντικότητας και ως εκ τούτου δεν εξετάζονται εδώ. Ένα κοντσέρτο για τρομπέτα (KV 47c, σύνθεση του έτους 1768) καθώς και ένα κοντσέρτο για βιολοντσέλλο ή φαγγόττο (KV 206a του 1775) έχουν χαθεί, ενώ το κοντσέρτο για όμποε KV 271k (του 1777) είτε είναι επίσης χαμένο είτε ταυτίζεται με το λίγο μεταγενέστερο κοντσέρτο για φλάουτο KV 285d / 314.

¹² Χαμένο επίσης θεωρείται ένα κοντσέρτο για όμποε (Hess 12), σύνθεση των ετών 1790 έως 1792-1793 περίπου.

concertante για όμποε, φαγγόττο, βιολί και βιολοντσέλλο (Hob. I: 105)· σύνολο: 7.¹³

Wolfgang Amadeus Mozart: 1 κοντσέρτο για τρία ή δύο πιάνο (KV 242), 1 κοντσέρτο για δύο πιάνο (KV 316a / 365), 1 concertone για δύο βιολιά (KV 186E / 190), 1 sinfonia concertante για βιολί και βιόλα (KV 320d / 364) και 1 [διπλό] κοντσέρτο για φλάουτο και άρπα (KV 297c / 299)· σύνολο: 5.¹⁴

Ludwig van Beethoven: 1 [τριπλό] κοντσέρτο για πιάνο, βιολί και βιολοντσέλλο με συνοδεία ορχήστρας (opus 56).

Γ. Μουσική δωματίου χωρίς πιάνο

α) μόνο για έγχορδα:

Joseph Haydn: 68 κουαρτέττα εγχόρδων (“opus 1 αρ. 0” / Hob. II: 6, opus 1 αρ. 1-4 και 6 / Hob. III: 1-4 και 6, opus 2 αρ. 1-2, 4 και 6 / Hob. III: 7-8, 10 και 12, opus 9 αρ. 1-6 / Hob. III: 19-24, opus 17 αρ. 1-6 / Hob. III: 25-30, opus 20 αρ. 1-6 / Hob. III: 31-36, opus 33 αρ. 1-6 / Hob. III: 37-42, opus 42 / Hob. III: 43, opus 50 αρ. 1-6 / Hob. III: 44-49, opus 54 αρ. 1-3 / Hob. III: 57-59, opus 55 αρ. 1-3 / Hob. III: 60-62, opus 64 αρ. 1-6 / Hob. III: 63-68, opus 71 αρ. 1-3 / Hob. III: 69-71, opus 74 αρ. 1-3 / Hob. III: 72-74, opus 76 αρ. 1-6 / Hob. III: 75-80, opus 77 αρ. 1-2 / Hob. III: 81-82 και opus 103 / Hob. III: 83)¹⁵ και 26 τρίο εγχόρδων (Hob. V: 1-4, 6-8, 10-13, 15-21, C1, C4, D1, D3, F1, G1, A2 και B1).¹⁶ σύνολο: 94.

Wolfgang Amadeus Mozart: 6 κουϊντέττα εγχόρδων (KV 174, 515, 516, 516b / 406, 593 και 614), 4 κουαρτέττα – divertimenti για έγχορδα (KV 125a / 136, 125b / 137, 125c / 138 και 525),¹⁷ 23 κουαρτέττα εγχόρδων (KV 73f / 80, 134a / 155, 134b / 156, 157, 158, 159, 159a / 160, 168-173, 387, 417b / 421, 421b / 428, 458, 464, 465, 499, 575, 589 και 590), 1 divertimento για βιολί, βιόλα και βιολοντσέλλο (KV 563), 1 τρίο (*Adagio και Menuetto*) για δύο βιολιά και μπάσσο (KV 271f / 266),¹⁸ 2 ντουέττα για βιολί και βιόλα (KV 423 και 424) και 2 σονάτες για βιολί και μπάσσο (KV 46d και 46e)· σύνολο: 39.

¹³ Επιπλέον έχουν χαθεί τουλάχιστον ένα κοντσέρτο για δύο βαρύτονους (*Baryton* ή *Pariton*, Hob. XIII: 3), ένα κοντσέρτο για δύο κόρνα (Hob. VIIId: 2) και πιθανότατα ένα ακόμη κοντσέρτο για δύο λύρες και μικρό ορχηστρικό σύνολο.

¹⁴ Εδώ θα πρέπει επίσης να μνημονευθεί η χαμένη *sinfonia concertante* για φλάουτο, όμποε, κόρνο και φαγγόττο KV 297B, γραμμένη στο Παρίσι το 1778· ένα αντίστοιχο έργο για όμποε, κλαρινέττο, κόρνο και φαγγόττο (KV 297b) συνιστά ενδεχομένως μια αμφισβητούμενης αυθεντικότητας διασκευή του KV 297B και δεν λαμβάνεται υπ’ όψιν στην παρούσα εργασία.

¹⁵ Τα κουαρτέττα εγχόρδων του Haydn είναι η μοναδική κατηγορία έργων του, στην οποία έως σήμερα χρησιμοποιούνται ως κύριο σημείο αναφοράς οι ενδείξεις opus της πρώτης συνολικής τους έκδοσης στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, αντί για τους αριθμούς του καταλόγου του van Hoboken, στους οποίους μάλιστα περιλαμβάνονται αφ’ ενός μεν η εξάδα των νόθων *κουαρτέττων* opus 3 / Hob. III: 13-18, και αφ’ ετέρου τόσο η αυθεντική μεταγραφή για κουαρτέττο εγχόρδων των ορχηστρικών *Επτά τελευταίων λόγων του Αντρωτή μας στον σταυρό* (opus 51 / Hob. III: 50-56), όσο και τρεις μάλλον νόθες μεταγραφές άλλων συνθέσεων του Haydn (opus 1 αρ. 5 / Hob. III: 5, opus 2 αρ. 3 / Hob. III: 9 και opus 2 αρ. 5 / Hob. III: 11).

¹⁶ Τα *τρίο εγχόρδων* Hob. V: 5, 9 και 14 είναι χαμένα.

¹⁷ Η υπόθεση ότι τα *divertimenti* KV 125a-c / 136-138 θα μπορούσαν να είναι και συμφωνίες χωρίς μέρη πνευστών αντί για κουαρτέττα εγχόρδων ουσιαστικά καταρρίπτεται από την ασύμβατη με τα δεδομένα του είδους της συμφωνίας στον Mozart ακολουθία μερών του δευτέρου εξ αυτών. Η περίφημη “μικρή νυκτερινή μουσική” KV 525, από την άλλη πλευρά, προορίζεται μάλλον για ορχήστρα εγχόρδων: η ένταξή της στην κατηγορία της μουσικής δωματίου χωρίς πιάνο έγινε περισσότερο κατ’ ανάγκην, αφού το είδος του *divertimento* για ορχηστρικά σύνολα δεν εξετάζεται στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

¹⁸ Στους συνδυασμούς για τρία έγχορδα συγκαταλέγονται ακόμη 6 χαμένα τρίο για δύο βιολιά και τσέλλο (KV deest), γραμμένα προ του 1768.

Ludwig van Beethoven: 2 κουϊντέττα εγχόρδων (opera 4 και 29), 16 κουαρτέττα εγχόρδων (opus 18 αρ. 1-6, opus 59 αρ. 1-3, και opera 74, 95, 127, 130, 131, 132, 135), 5 τρίο εγχόρδων (opera 3, 8 και 9 αρ. 1-3) και 1 ντουέττο για βιόλα και βιολοντσέλλο (WoO 32): σύνολο: 24.

β) με συμμετοχή πνευστών:

Wolfgang Amadeus Mozart: 1 σεξτέττο για δύο κόρνα και έγχορδα (KV 522), 1 κουϊντέττο με κόρνο (KV 386c / 407), 1 κουϊντέττο με κλαρινέττο (KV 581), 4 κουαρτέττα με φλάουτο (KV 285, 285a, 285b και 298), 1 κουαρτέττο με όμποε (KV 368b / 370) και 1 σονάτα για φαγγόττο και βιολοντσέλλο (KV 196c / 292): σύνολο: 9.

Ludwig van Beethoven: 1 οκτέττο για πνευστά (opus 103), 1 σεπτέττο για βιολί, βιόλα, βιολοντσέλλο, κοντραμπάσσο, κλαρινέττο, κόρνο και φαγγόττο (opus 20), 1 σεξτέττο για πνευστά (opus 71), 1 σεξτέττο για δύο κόρνα και έγχορδα (opus 81b), 1 σερενάτα για φλάουτο, βιολί και βιόλα (opus 25), 1 τρίο για δύο όμποε και αγγλικό κόρνο (opus 87), 1 ντουέττο για δύο φλάουτα (WoO 26) και 3 ντουέττα για κλαρινέττο και φαγγόττο (WoO 27 αρ. 1-3): σύνολο: 10.

Δ. Μουσική δωματίου με πιάνο

α) Κουϊντέττα και κουαρτέττα με πιάνο:

Joseph Haydn: 1 κουϊντέττο (divertimento) για τσέμπαλο, δύο κόρνα, βιολί και μπάσσο (Hob. XIV: 1) και 12 concertini και divertimenti για τσέμπαλο με συνοδεία δύο βιολιών και μπάσσου (Hob. XIV: 3-4, 7-13, C1, C2 και Hob. XVIII: F2): σύνολο: 13.¹⁹

Wolfgang Amadeus Mozart: 1 κουϊντέττο για πιάνο και πνευστά (KV 452) και 2 κουαρτέττα με πιάνο (KV 478 και 493): σύνολο: 3.

Ludwig van Beethoven: 1 κουϊντέττο για πιάνο και πνευστά (opus 16) και 3 κουαρτέττα με πιάνο (WoO 36 αρ. 1-3): σύνολο: 4.

β) Τρίο με πιάνο:

Joseph Haydn: Hob. XV: 1-2, 5-32, 34-38, 40-41, C1 και f1: σύνολο: 39.²⁰

Wolfgang Amadeus Mozart: KV 254, 442, 496, 498 (για κλαρινέττο, βιόλα και πιάνο), 502, 542, 548 και 564: σύνολο: 8.

Ludwig van Beethoven: Opus 1 αρ. 1-3, opus 11 (για κλαρινέττο ή βιολί, βιολοντσέλλο και πιάνο), opus 70 αρ. 1-2, opus 97, WoO 37 (για φλάουτο, φαγγόττο και πιάνο), WoO 38 και WoO 39: σύνολο: 10.²¹

γ) Σονάτες για πιάνο και βιολί:

Wolfgang Amadeus Mozart: KV 6-15,²² 26-31, 293a (301), 293b (302), 293c (303), 293d (305), 296, 300c (304), 300l (306), 317d (378), 373a (379), 374d (376),

¹⁹ Το *divertimento* για τσέμπαλο, δύο βιολιά και βαρύτονο (*Baryton* ή *Pariton*) Hob. XIV: 2 έχει χαθεί στην πρωτότυπη εκδοχή του, αλλά σώζεται σε αυθεντική μεταγραφή για τρίο με πιάνο (Hob. XV: 2). Από την άλλη πλευρά, οι αριθμοί Hob. XIV: 5 και 6 αντιστοιχούν σε έργα που κατατάσσονται σε άλλα “πιανιστικά” είδη (βλ. παρακάτω).

²⁰ Τα Hob. XV: 3-4 και 39 κατά πάσαν πιθανότητα δεν είναι γνήσια έργα του Haydn, ενώ τα Hob. XV: 33 και D1 έχουν χαθεί. Επιπλέον, το *τρίο με πιάνο* Hob. XIV: 6 συνιστά διασκευή της *σονάτας για πιάνο* Hob. XVI: 6.

²¹ Ένα ακόμη τρίο με πιάνο (κατάλογος Kinsky – Halm: Anh. 3) είναι αμφίβολης αυθεντικότητας και γι’ αυτό δεν λαμβάνεται εδώ υπ’ όψιν.

²² Οι *σονάτες* KV 10-15 στην νέα έκδοση απάντων των έργων του Mozart περιλαμβάνονται στα τρίο με πιάνο, όπου προστίθεται ένα ακόμη (προαιρετικό) συνοδευτικό μέρος για βιολοντσέλλο. Παρ’ όλα αυτά, προτιμά να τις αντιμετωπίζω ως σονάτες για πιάνο με συνοδεία βιολιού, αφού δεν διαφέρουν ιδιαίτερα από τις KV 6-9 και 26-31. Σε αντίθεση άλλωστε με τον Haydn, ο Mozart επιφυλάσσει σαφέστατα πιο αυτόνομο ρόλο στο μέρος του τσέλλου στα μεταγενέστερα τρίο του για βιολί, βιολοντσέλλο και πιάνο, τα οποία ως εκ τούτου δεν εντάσσονται

374e (377), 374f (380), 385c (403), 385d (404), 385e (402), 454, 481, 526 και 547· σύνολο: 35.²³

Ludwig van Beethoven: Opus 12 αρ. 1-3, opus 23, opus 24, opus 30 αρ. 1-3, opus 47 και opus 96· σύνολο: 10.

δ) Ντουέττα για πιάνο και άλλο όργανο:

Ludwig van Beethoven: 5 σονάτες για βιολοντσέλλο και πιάνο (opus 5 αρ. 1-2, opus 69, opus 102 αρ. 1-2) και 1 σονάτα για κόρνο (ή τσέλλο) και πιάνο (opus 17)· σύνολο: 6.²⁴

Ε. Σονάτες για πιάνο

Joseph Haydn: Hob. XIV: 5, Hob. XVI: 1-14, 16, 18-47, 47bis, 48-52, Es2, Es3, G1, Hob. XVII: 6 και D1 (WU 1-20 και 28-62, συν δύο χωρίς αρίθμηση WU)²⁵ σύνολο: 57.²⁶

Wolfgang Amadeus Mozart: KV 19d (για 4 χέρια), 123a / 381 (για 4 χέρια), 186c / 358 (για 4 χέρια), 189d / 279, 189e / 280, 189f / 281, 189g / 282, 189h / 283, 205b / 284, 284b / 309, 284c / 311, 300d / 310, 300h / 330, 300i / 331, 300k / 332, 315c / 333, 375a / 448 (για δύο πιάνα), 457, 497 (για 4 χέρια), 497a / 357 & 500a / 357 (για 4 χέρια), 521 (για 4 χέρια), 533 & 494, 545, 547a, 570 και 576· σύνολο: 26.²⁷

Ludwig van Beethoven: Opus 2 αρ. 1-3, opus 6 (για 4 χέρια), opus 7, opus 10 αρ. 1-3, opus 13, opus 14 αρ. 1-2, opus 22, opus 26, opus 27 αρ. 1-2, opus 28, opus 31 αρ. 1-3, opus 49 αρ. 1-2, opus 53 (συν το *Andante* WoO 57, το αρχικό αργό μέρος της ίδιας σονάτας), opus 54, opus 57, opus 78, opus 79, opus 81a, opus 90, opus 101, opus 106, opus 109, opus 110, opus 111, WoO 47 αρ. 1-3, WoO 50 και WoO 51· σύνολο: 38.²⁸

στην παράδοση της μουσικής για πιάνο και συνοδεία εγχόρδων του 18^{ου} αιώνας, αλλά στρέφονται προς το ιδεώδες της μουσικής δωματίου με ισορροπημένο ρόλο ανάμεσα στο πιάνο και τα έγχορδα, που καλλιεργήθηκε περαιτέρω από τον Beethoven και τους μετέπειτα συνθέτες του ρομαντισμού.

²³ Εδώ θα πρέπει επιπλέον να αναφερθεί η σονάτα KV 372 του έτους 1781, η οποία εντούτοις διαθέτει ένα μόνο μέρος που μάλιστα συμπληρώθηκε μετά τον θάνατο του συνθέτη από τον Maximilian Stadler.

²⁴ Εξαιρετικά αμφίβολης πατρότητας είναι μία σονάτα για φλάουτο και πιάνο (κατάλογος Kinsky – Halm: Anh. 4) που βρέθηκε στα κατάλοιπα του συνθέτη μετά τον θάνατό του.

²⁵ Η ένδειξη WU αναφέρεται στην αρίθμηση των σονατών για πιάνο του Haydn που επιμελήθηκε η Christa Landon στην τρίτομη (σε μεταγενέστερες επανεκδόσεις: τετράτομη) έκδοση *Απάντων των σονατών για πιάνο (Sämtliche Klaviersonaten)* για λογαριασμό του οίκου *Wiener Urtext Edition* μεταξύ των ετών 1964 και 1966. Σήμερα χρησιμοποιείται παράλληλα με την αρίθμηση του καταλόγου του van Hoboken, παρά το γεγονός ότι αμφότερες παρουσιάζουν επιμέρους αδυναμίες και προβλήματα.

²⁶ Επτά ακόμη σονάτες είναι χαμένες (Hob. XVI: 2a, 2b, 2c, 2d, 2e, 2g και 2h / WU 21-27), ενώ άλλες δύο (Hob. XVI: 15 και 17 / χωρίς αρίθμηση WU) έχουν αποδειχθεί νόθες. Οι συζητήσεις όσον αφορά στην γνησιότητα πολλών από τις πρώιμες σονάτες του Haydn δεν έχουν εντούτοις καταλήξει σε ασφαλή συμπεράσματα, γι' αυτό και στην παρούσα έρευνα λαμβάνεται υπ' όψιν το σύνολό τους χωρίς περαιτέρω ενδοιασμούς.

²⁷ Τέσσερις νεανικές σονάτες για σόλο πιάνο (οι KV 33d, 33e, 33f και 33g, όλες του έτους 1766) έχουν χαθεί. Επιπλέον, σώζονται σε αποσπασματική μορφή δύο πρώτα μέρη από σονάτες για πιάνο, τα KV 372a / 400 και 590d / 312.

²⁸ Υπάρχουν ακόμη δύο σονατίνες αμφιβόλου γνησιότητας (κατάλογος Kinsky – Halm: Anh. 5 αρ. 1-2) που δεν κρίθηκε σκόπιμο να ληφθούν υπ' όψιν στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας.

Χρονολογική ταξινόμηση του ρεπερτορίου

Η εξακρίβωση της χρονολόγησης ενός έργου συχνά αποδεικνύεται εξαιρετικά δύσκολη, αν όχι τελείως αδύνατη, γεγονός που οφείλεται σε μια σειρά από λόγους. Τουλάχιστον σε ό,τι αφορά στις δεκαετίες του 1750, του 1760 και του 1770 (αλλά σε αρκετές περιπτώσεις και μέχρι τα τέλη του 18^{ου} αιώνας), οι συνθέτες κατά κανόνα δεν υπέγραφαν ούτε προσδιόριζαν την χρονολογία σύνθεσης ενός έργου τους επί της παρτιτούρας: η έννοια και η ιδεολογία του “έργου τέχνης” που προορίζεται να μείνει στην ιστορία είναι εμφανώς ασύμβατη με την συνθετική δραστηριότητα του προκλασικισμού, κατά την οποία ακόμη και κορυφαιοί συνθέτες, όπως εν προκειμένω ο Haydn, αντιμετωπίζουν την δουλειά τους περίπου ως εφήμερη “χειρονακτική εργασία”, που αποσκοπεί στην ψυχαγωγία ενός περιορισμένου αυλικού ή (σπανιότερα) αστικού κοινού είτε στην μουσική επένδυση μιας κοσμικής ή θρησκευτικής τελετής. Καθώς μάλιστα ο αριθμός των μουσικών εκδόσεων ήταν τότε σημαντικά περιορισμένος, οι περισσότερες παρτιτούρες διαδίδονταν εκείνη την εποχή κυρίως μέσω χειρόγραφων αντιγράφων, στα οποία συχνά δεν αναφέρεται πουθενά το όνομα του συνθέτη ή – ακόμη και αν αναφέρεται ένα όνομα – η συγκεκριμένη πληροφορία ελέγχεται για την αξιοπιστία της (δεν είναι άλλωστε λίγες οι περιπτώσεις έργων που αποδίδονται σε δύο ή περισσότερους διαφορετικούς δημιουργούς, όπως αποκαλύπτει η σύγκριση διαφορετικών πηγών)! Πολλά έργα του Haydn, η πρωτότυπη παρτιτούρα των οποίων δεν διασώζεται σήμερα, έφθασαν σε εμάς μόνο μέσω τέτοιων αντιγράφων, γεγονός που επιτείνει το πρόβλημα της χρονολόγησής τους, διότι ακόμη και αν ένα τέτοιο αντίγραφο μπορεί με απόλυτη βεβαιότητα να τοποθετηθεί σε ένα ορισμένο έτος, αυτό ωστόσο δεν αποκαλύπτει παρά μόνο ένα χρονικό όριο *μέχρι το οποίο έχει οπωσδήποτε λάβει χώραν η σύνθεση του καταγεγραμμένου έργου*: στην πραγματικότητα όμως, η δημιουργική διαδικασία επί του ιδίου του έργου μπορεί να έχει συντελεσθεί αρκετά χρόνια νωρίτερα, σε βάθος πενταετίας ή ακόμη περισσότερο.

Άλλο πρόβλημα, που αφορά πρωτίστως στον Beethoven, σχετίζεται με αυτή καθ’ εαυτή την συνθετική διαδικασία, η οποία δεν είναι συνεχής, αλλά επεκτείνεται σε αρκετά στάδια – από τα πρώτα σκίτσα μέχρι την οριστική αποπεράτωση ενός έργου – τα οποία ενίοτε καλύπτουν μια περίοδο αρκετών ετών· σε τέτοιες περιπτώσεις, για την ένταξη του εκάστοτε έργου σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο λαμβάνεται υπ’ όψιν πρωτίστως η κύρια περίοδος ενασχόλησης του συνθέτη με αυτό, ενώ τίθενται στο περιθώριο ενδεχόμενοι αρχικοί σχεδιασμοί είτε μεταγενέστερες – περιορισμένου εύρους – τροποποιήσεις. Εξ άλλου, η δυνατότητα επεξεργασίας είτε αναθεώρησης προγενέστερου υλικού συνιστά έναν ακόμη παράγοντα που περιπλέκει περαιτέρω την προσπάθεια σύστασης ενός απολύτως αξιόπιστου χρονολογικού καταλόγου έργων, ακόμη και στην περίπτωση του Mozart, όπου – ως γνωστόν – ο στόχος αυτός τέθηκε ήδη από την πρώτη έκδοση του καταλόγου του Köchel, στα μέσα του 19^{ου} αιώνας.²⁹

²⁹ Ενδεικτική της αδυναμίας της απόλυτης επίτευξης αυτού του εγχειρήματος είναι η στάση του Neal Zaslaw, ο οποίος – από κοινού με τους Ulrich Konrad and Cliff Eisen – έχει επιφορτισθεί με την επιμέλεια της επόμενης εκδόσεως του ιστορικού καταλόγου του Köchel για τα έργα του Mozart. Στο κείμενό του με τίτλο “Der neue Köchel”, που αναδημοσιεύεται στον ιστοχώρο *The Mozart Project* (στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.mozartproject.org/essays/zaslaw.html> – τελευταία πρόσβαση: 27.03.2005), ο Zaslaw επισημαίνει ορισμένες εγγενείς δυσκολίες ως προς την απόλυτη χρονολογική ταξινόμηση των έργων (η οποία εξ άλλου προϋπέθετε και μια χαλκευμένη εικόνα του ρομαντικού 19^{ου} αιώνας για τον Mozart και την συνθετική διαδικασία που ακολουθούσε) και προϊδεάζει τους αναγνώστες του “Νέου Köchel” ως προς την επικείμενη αναδιάρθρωση των (γνωστών) περιεχομένων του, σύμφωνα με τα ακόλουθα βήματα: α) αποκατάσταση των αριθμών καταλόγου

Παρ' όλα αυτά, για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας ήταν απαραίτητη μια κατά προσέγγιση χρονολογική ταξινόμηση του υπό εξέταση ρεπερτορίου, λαμβάνοντας υπ' όψιν τις πλέον έγκυρες και ενημερωμένες βάσεις δεδομένων, με στοιχεία δηλαδή που έχουν προκύψει από πολυάριθμες ερευνητικές συμβολές πάνω στην χρονολόγηση των έργων των τριών μεγάλων κλασικών μετά την δημοσίευση των τελευταίων εκδόσεων ή επανεκδόσεων των καταλόγων των van Hoboken (1957), Köchel (1964 / 1983) και Kinsky – Halm (1955). Τα χρονολογικά δεδομένα που αναφέρονται στην συνέχεια έχουν προκύψει από διασταύρωση των πληροφοριών που παρέχουν τα τμήματα των εργογραφιών των λημμάτων που αφιερώνονται στους τρεις συνθέτες τόσο στην νέα έκδοση (1994 κ.εξ.) της εγκυκλοπαίδειας *Die Musik in Geschichte und Gegenwart: Allgemeine Enzyklopädie der Musik* (ή *MGG²*)³⁰ όσο και στην επίσης αναθεωρημένη 2^η έκδοση (2001) του λεξικού *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (ή *New Grove²*).³¹

Τα έργα κατανέμονται σε χρονικές περιόδους, τα όρια των οποίων μπορεί και να επικαλύπτονται, αλλά σε κάθε περίπτωση είναι αντιπροσωπευτικά κάποιων τομών στην σταδιοδρομία και κυρίως στην εξέλιξη του ύφους των τριών συνθετών. Οι περίοδοι αυτές οριοθετούνται χωριστά για κάθε συνθέτη.

I. Joseph Haydn

– 1^η περίοδος: περί το 1750 έως το 1760 / 1761.

Στην δεκαετία του 1750 τοποθετούνται οι πρώτες ενόργανες συνθέσεις του Haydn που γράφηκαν στην Βιέννη. Περιλαμβάνουν αρκετά είδη μουσικής δωματίου, μουσική για πληκτροφόρο, κοντσέρτα και συμφωνίες.

α) Συμφωνίες (14): Η *συμφωνία* Hob. I: 1 χρονολογείται έως το 1759, αλλά δεν αποκλείεται να έχει γραφεί το 1757. Έως το 1758 είχε κατά πάσαν πιθανότητα συντεθεί η Hob. I: 37, έως το 1760 ακολούθησαν μάλλον οι *συμφωνίες* Hob. I: 4, 5, 25, 32, 33 και 11, μεταξύ των ετών 1760-1761 είδε το φως η *συμφωνία* Hob. I: 3, ενώ μέχρι το 1761 είχαν γραφεί και οι Hob. I: 107, 2, 15, 10 και 27.

β) Κοντσέρτα για όργανο (2): Το *κοντσέρτο* Hob. XVIII: 1 γράφηκε το 1756, ενώ το Hob. XVIII: 2 πιθανολογείται ότι ανήκει στην ίδια περίπου περίοδο.

των έργων του Mozart που δόθηκαν από τον ίδιο τον Köchel στην πρωτότυπη έκδοση του 1862, β) εξάλειψη από το κύριο σώμα του καταλόγου των νόθων και αμφιβόλου αυθεντικότητας έργων, γ) ενσωμάτωση των γνήσιων έργων του Mozart που προσετέθησαν σε μεταγενέστερες εκδόσεις του καταλόγου, δ) μεταφορά σε παραρτήματα των σχεδιασμάτων και των ημιτελών συνθέσεων (που επί του παρόντος έχουν αναμειχθεί με τα ολοκληρωμένα έργα), και ε) προσθήκη αστερίσκου σε όσους αριθμούς του νέου καταλόγου έργων έχουν πλέον απολέσει την χρονολογική τους σημασία – γεγονός με το οποίο επισφραγίζεται κατ' ουσίαν (για πρώτη φορά από συστάσεως του καταλόγου!) ο παραγκωνισμός της χρονολογικής αλληλουχίας των υπό ταξινόμηση έργων.

³⁰ Klaus Kropfingier, λήμμα “Beethoven, Ludwig van”, στο: Ludwig Finscher (επιμ.), *MGG² / Personenteil*, Bd. 2, Bärenreiter, Kassel 1999, σ. 667-944 (ο κατάλογος έργων δημοσιεύεται στις σ. 787-854). Georg Feder, λήμμα “Haydn, (Franz) Joseph”, στο: Ludwig Finscher (επιμ.), *MGG² / Personenteil*, Bd. 8, Bärenreiter, Kassel 2002, σ. 901-1094 (ο κατάλογος έργων καταχωρείται στις σ. 957-1040). Ulrich Konrad, λήμμα “Mozart, (Johannes Chrysostomus) Wolfgang, Wolfgangus, Theophilus, Amadeus”, στο: Ludwig Finscher (επιμ.), *MGG² / Personenteil*, Bd. 12, Bärenreiter, Kassel 2004, σ. 591-758 (ο κατάλογος έργων καταλαμβάνει τις σ. 648-711).

³¹ Joseph Kerman – Alan Tyson – Scott G. Burnham – Douglas Johnson – William Drabkin, λήμμα “Beethoven, Ludwig van”, στο: Stanley Sadie (επιμ.), *New Grove²*, Macmillan Publishers Limited, London 2001, vol. 3, σ. 73-140 (ο κατάλογος έργων στις σ. 115-133 έχει συνταχθεί από τους Douglas Johnson και Scott G. Burnham). James Webster – Georg Feder, λήμμα “Haydn, (Franz) Joseph”, ό.π., vol. 11, σ. 171-271 (ο κατάλογος έργων στις σ. 204-263 υπογράφεται μόνο από τον Georg Feder). Cliff Eisen – Stanley Sadie, λήμμα “Mozart, (Johann Chrysostom) Wolfgang Amadeus”, ό.π., vol. 17, σ. 276-347 (ο κατάλογος έργων στις σ. 304-337 συνιστά κοινή εργασία των δύο συντακτών του λήμματος).

- γ) Κουαρτέτα εγχόρδων (6): Τα περίφημα *divertimenti a quattro* opus 1 αρ. 1-4 και 6 / Hob. III: 1, 2, 3, 4 και 6 συνετέθησαν πιθανόν μεταξύ των ετών 1755 και 1759. Στην ίδια χρονική περίοδο τοποθετείται επίσης το αναδρομικώς γνωστό ως “opus 1 αρ. 0” / Hob. II: 6, το οποίο ο van Hoboken ενέταξε εκ παραδρομής στην κατηγορία των *divertimenti* για διάφορα σύνολα εγχόρδων και πνευστών.
- δ) Τρίο εγχόρδων (8): Εφ’ όσον τα *τρίο για δύο βιολιά και μπάσσο* (τσέλλο) Hob. V: A2, B1, C1, C4, D1, D3, F1 και G1 θεωρηθούν γνήσια έργα του Haydn, δύνανται να εκληφθούν ως πρώιμα δείγματα γραφής, γραμμένα μέχρι το 1760 περίπου.
- ε) Έργα για πιάνο με συνοδεία εγχόρδων (9): Τα *τρίο για πιάνο με συνοδεία βιολιού και μπάσσου* Hob. XV: 34, 36, 37, 38, 41, C1 και F1 γράφηκαν μάλλον έως το 1760, ενώ το *τρίο* Hob. XV: 40 συνετέθη κατά πάσαν πιθανότητα περί το 1760· το *concertino για πιάνο με συνοδεία δύο βιολιών και μπάσσου* Hob. XIV: 11, πάντως, χρονολογείται με ακρίβεια στα 1760.
- ς) Σονάτες για πιάνο (15): Μεταξύ των ετών 1750-1755 χρονολογούνται οι *σονάτες* Hob. XVI: 1 / WU 10, Hob. XVI: 5 / WU 8, Hob. XVI: 12 / WU 12 και Hob. XVI: 16 / χωρίς αριθμηση WU, ενώ γύρω στο 1755 φέρεται να έχει συντεθεί η Hob. XVI: Es2 / WU 17· για άλλες δέκα *σονάτες* είναι αδύνατη μια ακριβέστερη προσέγγιση – οι Hob. XVI: 2 / WU 11, Hob. XVI: 6 / WU 13, Hob. XVI: 7 / WU 2, Hob. XVI: 8 / WU 1, Hob. XVI: 9 / WU 3, Hob. XVI: 10 / WU 6, Hob. XVI: 13 / WU 15, Hob. XVI: 14 (= 2f) / WU 16, Hob. XVI: G1 / WU 4 και Hob. XVII: D1 / WU 7 θεωρείται εν γένει ότι έχουν γραφεί έως το 1760 περίπου.

– 2^η περίοδος: 1761-1765.

Τα πρώτα χρόνια στην υπηρεσία του πρίγκηπος Paul Anton Eszterházy και, μετά τον θάνατό του το 1762, στην υπηρεσία του αδελφού του Nikolaus, βρίσκουν τον Haydn – ως δεύτερο αρχιμουσικό της αυλής – ενασχολούμενο κυρίως με ορχηστρική μουσική και σε μικρότερο βαθμό με έργα μουσικής δωματίου.

- α) Συμφωνίες (26): Η περίφημη τριλογία των *συμφωνιών* του “πρωινού”, του “μεσημεριού” και του “δειλινού” Hob. I: 6-8 γράφηκε το 1761 (όπως προκύπτει τουλάχιστον από την ακριβή χρονολόγηση της μεσαίας εκ των τριών). Έως το 1762 γράφηκαν μάλλον και οι *συμφωνίες* Hob. I: 14, 17, 108, 18, 19, 20 και 36, έτος στο οποίο τοποθετείται επίσης η σύνθεση της *συμφωνίας* Hob. I: 9. Έργα του 1763 είναι οι *συμφωνίες* Hob. I: 12, 13 και 40, του 1764 οι Hob. I: 21-24 και του 1765 οι Hob. I: 28-31 και πιθανότατα η Hob. I: 39. Στην ίδια περίοδο περιλαμβάνονται ακόμη η *συμφωνία* Hob. I: 72 (γραμμένη μάλλον μεταξύ των ετών 1763-1765) καθώς και οι *συμφωνίες* Hob. I: 16 και 34 (αμφότερες γραμμένες έως το 1765).
- β) Κοντσέρτα (3): Το *κοντσέρτο για κόρνο* Hob. VIId: 3 γράφηκε το 1762· αντιθέτως, τόσο το *κοντσέρτο για βιολί* Hob. VIIa: 1, όσο και το *κοντσέρτο για βιολοντσέλλο* Hob. VIIb: 1, τοποθετούνται εντός της περιόδου 1761-1765, χωρίς να μπορεί να προσδιορισθεί ακριβέστερα το έτος σύνθεσής τους.
- γ) Κουαρτέτα εγχόρδων (4): Η σύνθεση των *divertimenti a quattro* opus 2 αρ. 1, 2, 4 και 6 / Hob. III: 7, 8, 10 και 12 τοποθετείται κάπου ανάμεσα στα έτη 1760-1762, χωρίς να είναι εφικτή κάποια ακριβέστερη χρονολογική προσέγγιση.
- δ) Τρίο εγχόρδων (18): Με την εξαίρεση του *τρίο για βιολί, βιόλα και βιολοντσέλλο* Hob. V: 8 (που γράφηκε έως το 1765), όλα τα υπόλοιπα έργα αυτής της κατηγορίας προβλέπουν την συμμετοχή δύο βιολιών και μπάσσου (τσέλλου). Δύο μόνο εξ αυτών, τα Hob. V: 15 και 11, χρονολογούνται με αρκετή ακρίβεια στα έτη 1762 και 1763, αντίστοιχα· για τα υπόλοιπα ωστόσο, ως όριο αποπεράτωσής τους τίθεται κατά προσέγγιση το έτος 1763 (Hob. V: 16-20), το 1764 (Hob. V: 6) ή το 1765 (Hob. V: 7, 13 και 21), ενώ για τα *τρίο*

Hob. V: 1-4, 10 και 12 ισχύει μάλλον το έτος 1765 επίσης ως χρονικό όριο, αν και δεν μπορεί να αποκλεισθεί μια διεύρυνσή του κατά δύο επιπλέον χρόνια, έως το 1767.

- ε) Έργα για πιάνο με συνοδεία εγχόρδων (4): Εδώ τοποθετούνται τα *τρίο για πιάνο με συνοδεία βιολιού και μπάσσο* Hob. XV: 1 (πιθανόν περί το 1760-1762) και Hob. XV: 35 (μάλλον περί το 1764-1765), καθώς και τα *divertimenti για πιάνο με συνοδεία δύο βιολιών και μπάσσο* Hob. XIV: 4 (του 1764) και Hob. XIV: 10 (γραμμένο κατά προσέγγιση μεταξύ των ετών 1764-1767).
- ς) Σονάτες για πιάνο (4): Η *σονάτα* Hob. XVI: Es3 / WU 18 ανάγεται γύρω στα 1764, ενώ η σύνθεση των *σονατών* Hob. XVI: 3 / WU 14, Hob. XVI: 4 / WU 9 και Hob. XVI: 47bis / WU 19 τοποθετείται γύρω στο 1765.

– 3^η περίοδος: 1766-1772.

Το 1766 ο Haydn προάγεται σε πρώτο αρχιμουσικό της αυλής του Nikolaus Eszterházy. Μέχρι το 1772 βλέπουν το φως σημαντικά έργα του, μέρος των οποίων συχνά παραλληλίζεται από ορισμένους ερευνητές με την (ελαφρώς μεταγενέστερη) τεχνοτροπία του λογοτεχνικού κινήματος “Sturm und Drang”.³²

- α) Συμφωνίες (16): Οι χρονολογημένες συμφωνίες αυτής της περιόδου περιλαμβάνουν την υπ’ αριθμόν Hob. I: 35 του 1767, την Hob. I: 49 του 1768, την Hob. I: 42 του έτους 1771 καθώς και τις Hob. I: 45-47 του 1772. Δίπλα σε αυτές, οι *συμφωνίες* Hob. I: 38, 59, 26, 41 και 58 γράφηκαν πιθανότατα μέχρι το 1768, η Hob. I: 48 έως το 1769, οι Hob. I: 52 και 65 τοποθετούνται στο διάστημα μεταξύ των ετών 1768 και 1773, ενώ οι *συμφωνίες* Hob. I: 43 και 44 δημιουργήθηκαν οπωσδήποτε έως το 1772.
- β) Κοντσέρτα (5): Κατά την περίοδο αυτή έλαβε χώρα η σύνθεση δύο κοντσέρτων για τσέμπαλο ή πιάνο, των Hob. XVIII: 3 (μάλλον περί το 1766) και Hob. XVIII: 4 (κατά πάσαν πιθανότητα μεταξύ των ετών 1768-1770). Σε αυτά προστίθενται άλλα δύο για βιολί, τα Hob. VIIa: 3 (περί το 1765 έως 1770) και Hob. VIIa: 4 (έως το 1769), καθώς και ένα *διπλό κοντσέρτο για βιολί και τσέμπαλο* (Hob. XVIII: 6), γραμμένο μέχρι το 1766.
- γ) Κουαρτέττα εγχόρδων (18): Το είδος του κουαρτέττου εγχόρδων ωριμάζει σταδιακά μέσα από τρεις εξάδες που έμειναν γνωστές ως opera 9, 17 και 20. Η πρώτη περιλαμβάνει τα έργα Hob. III: 19-24, που γράφηκαν πιθανότατα κατά τα έτη 1769-1770· η επόμενη εξάδα (Hob. III: 25-30) είναι του έτους 1771, ενώ το 1772 ήλθαν στο φως τα *κουαρτέττα* Hob. III: 31-36.
- δ) Έργα για πιάνο με συνοδεία εγχόρδων είτε πνευστών (11): Το *divertimento για πιάνο, δύο κόρνα, βιολί και μπάσσο* Hob. XIV: 1 γράφηκε έως το 1766, ενώ μέχρι το 1767 περίπου είχαν συντεθεί και τα περισσότερα από τα concertini και divertimenti για πιάνο με συνοδεία δύο βιολιών και μπάσσο, δηλαδή τα Hob. XIV: 3, 7, 9, 12, 13, C1, C2 και Hob. XVIII: F2. Ένα λίγο μεταγενέστερο έργο της ίδιας κατηγορίας, το *divertimento* Hob. XIV: 8, ανάγεται μεταξύ των ετών 1768 και 1772. Υπάρχει ακόμη ένα *τρίο για πιάνο με συνοδεία βιολιού και μπάσσο* (Hob. XV: 2) που γράφηκε μάλλον περί το 1767-1771.
- ε) Σονάτες για πιάνο (8): Οι *σονάτες* Hob. XVI: 45 / WU 29 του 1766, Hob. XVI: 19 / WU 30 του 1767 και Hob. XVI: 20 / WU 33 του 1771 είναι με ακρίβεια χρονολογημένες, σε αντίθεση με την Hob. XVI: 11 / WU 5 που γράφηκε έως το 1767, τις Hob. XIV: 5 / WU

³² Βάσιμες αντιρρήσεις ως προς τον γνώριμο αυτόν παραλληλισμό της μουσικής του Haydn περί το 1770 (καθώς και άλλων μουσικών της ίδιας είτε ελαφρώς διαφορετικών χρονικών περιόδων) με το βραχύβιο προ-ρομαντικό λογοτεχνικό κίνημα “Θύελλα και Ορμή” διατυπώνει ο Ludwig Finscher στο πολύ ενδιαφέρον άρθρο του “»Sturm und Drang« in der Musikgeschichte?”, στο: Hermann Danuser (επιμ.), *Ludwig Finscher: Geschichte und Geschichten (Ausgewählte Aufsätze zur Musikgeschichte)*, Schott, Mainz 2003, σ. 53-74.

28 (η οποία σώζεται σε αποσπασματική μορφή) και Hob. XVI: 46 / WU 31 που τοποθετούνται στο διάστημα 1767-1770, καθώς και τις Hob. XVI: 18 / WU 20 και Hob. XVI: 44 / WU 32 των ετών 1771-1773.

– 4^η περίοδος: 1773-1781.

Το υπόλοιπο της δεκαετίας του 1770 αφιερώνεται – τουλάχιστον όσον αφορά στα είδη ενόργανης μουσικής που διερευνώνται εδώ – αποκλειστικά στην σύνθεση συμφωνιών και σονατών για πιάνο, αλλά κλείνει με την περίφημη εξάδα των κουαρτέτων opus 33, η δημιουργία των οποίων συνιστά για πολλούς το συμβολικό εκείνο χρονικό όριο που διακρίνει την περίοδο του “προκλασικισμού” από την κατ’ εξοχήν “κλασική” εποχή.

α) Συμφωνίες (21): Η *συμφωνία* Hob. I: 64 γράφηκε μάλλον περί το 1773, έτος στο οποίο τοποθετείται επίσης η Hob. I: 50. Οι *συμφωνίες* Hob. I: 51 και 60 ολοκληρώθηκαν μέχρι το 1774, χρονιά κατά την οποία γράφηκαν επίσης οι υπ’ αριθμόν Hob. I: 54-57. Σύντομα ακολούθησαν τόσο η Hob. I: 68 (1774-1775) όσο και οι *συμφωνίες* Hob. I: 66, 67 και 69 (1775-1776), ενώ η Hob. I: 61 είναι σύνθεση του 1776. Μετά από μια μικρή ανάπαυλα στο είδος αυτό, εμφανίσθηκαν οι *συμφωνίες* Hob. I: 53, 70 και 71 (κάπου ανάμεσα στα έτη 1778-1779), οι Hob. I: 63 και 75 (πιθανόν του 1779), οι Hob. I: 62 και 74 (μάλλον του 1780) και τελευταία η *συμφωνία* Hob. I: 73 (γύρω στο 1781).

β) Κουαρτέτα εγχόρδων (6): Η εξάδα opus 33 / Hob. III: 37-42 ολοκληρώθηκε το 1781.

γ) Σονάτες για πιάνο (18): Η σύνθεση της εξάδας των *σονατών* Hob. XVI: 21-26 / WU 36-41 έλαβε χώραν το 1773. Ακολούθησε η δημοσίευση μιας δεύτερης εξάδας, που συμπεριέλαβε την *σονάτα* Hob. XVI: 29 / WU 44 του 1774 και τις Hob. XVI: 27-28 και 30-32 / WU 42-43 και 45-47 που ολοκληρώθηκαν μέχρι το έτος 1776. Δύο σονάτες που είχαν ετοιμασθεί ήδη μεταξύ των ετών 1770-1775 (οι Hob. XVI: 36 / WU 49 και Hob. XVI: 38 / WU 51) και άλλες τρεις που περατώθηκαν έως το 1780 (Hob. XVI: 35 / WU 48, Hob. XVI: 37 / WU 50 και Hob. XVI: 39 / WU 52), εκδόθηκαν το 1780 μαζί με την προγενέστερη *σονάτα* Hob. XVI: 20 / WU 33 (του 1771), διαμορφώνοντας έτσι μια τρίτη κατά σειράν εξάδα σονατών για πιάνο. Αδημοσίευτη, αντιθέτως, έμεινε η *σονάτα* Hob. XVI: 33 / WU 34, γραμμένη έως το 1778.

– 5^η περίοδος: 1782-1790.

Κατά την δεκαετία του 1780 ο Haydn εξακολουθεί να υπηρετεί τον πρίγκηπα Eszterházy, παράλληλα όμως δέχεται αρκετές παραγγελίες από άλλους ηγεμόνες, ευγενείς και εκδότες ανά την Ευρώπη, με αποτέλεσμα να εμπλουτίσει το ρεπερτόριο με πολλά αξιόλογα έργα, κυρίως στα είδη της συμφωνίας, του κουαρτέτου εγχόρδων και του τρίο με πιάνο (όπου σε γενικές γραμμές διατηρείται η προγενέστερη παράδοση του έργου για πληκτροφόρο κατ’ αρχήν με συνοδεία εγχόρδων).

α) Συμφωνίες (17): Το έτος 1782 δημιουργήθηκε μία τριάδα νέων συμφωνιών, οι υπ’ αριθμόν Hob. I: 76-78, ενώ ακολούθησε μία δεύτερη το 1784 με τα έργα Hob. I: 80, 81 και 79. Η διετία 1785-1786 σημαδεύεται από την σύνθεση των έξι “παρισινών” συμφωνιών, που κατανέμονται σε δύο τριάδες ανά έτος (Hob. I: 87, 85, 83 και Hob. I: 84, 86, 82). Ακολούθησαν οι *συμφωνίες* Hob. I: 88 (πιθανόν του 1787) και 89 (του 1787), Hob. I: 90 και 91 (αμφότερες του έτους 1788), καθώς και η Hob. I: 92 (γραμμένη το 1789).

β) Κοντσέρτα (7): Το *κοντσέρτο για τσέλλο* Hob. VIIb: 2 είναι έργο του 1783, ενώ έως το 1784 είχε οπωσδήποτε γραφεί και το *κοντσέρτο για πιάνο* Hob. XVIII: 11. Στην ίδια κατηγορία ανήκουν επίσης τα πέντε σωζόμενα *κοντσέρτα για δύο lire organizzate* και μικρό ορχηστρικό σύνολο: τα Hob. VIIh: 1, 4 και 2 είναι του 1786, ενώ από την δεύτερη τριάδα (;) του 1787 γνωρίζουμε μόνο τα Hob. VIIh: 5 και 3.

- γ) Κουαρτέττα εγχόρδων (19): Το *κουαρτέττο* opus 42 / Hob. III: 43 του 1785 συνιστά ένα απομονωμένο δείγμα γραφής. Αντιθέτως, στα χρόνια που ακολούθησαν ο Haydn ασχολήθηκε συστηματικά με το είδος του κουαρτέττου εγχόρδων και μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1780 είδαν το φως τρεις νέες εξάδες: τα *κουαρτέττα* opus 50 / Hob. III: 44-49 του 1787, τα opera 54 και 55 / Hob. III: 57-59 και 60-62, γραμμένα έως το 1788, καθώς και τα υπ' αριθμόν opus 64 / Hob. III: 63-68 του 1790.
- δ) Τρίο με πιάνο (13): Το ύστερο έργο του Haydn περιλαμβάνει πολλά τρίο για πιάνο, βιολί και τσέλλο, που δημοσιευμένα ως επί το πλείστον κατά τριάδες συνάντησαν μεγάλη ανταπόκριση, ιδίως μεταξύ των μεγαλοαστικών κύκλων που περιελάμβαναν ικανούς ερασιτέχνες μουσικούς. Τα Hob. XV: 5 και 6 γράφηκαν το 1784, ενώ το επόμενο έτος ακολούθησαν τα Hob. XV: 7-10. Η τριάδα Hob. XV: 11-13 δημιουργήθηκε μεταξύ των ετών 1788-1789, ενώ το 1790 την διαδέχθηκε μία νέα τριάδα *τρίο με πιάνο*, τα Hob. XV: 15-17 (στα οποία το μέρος του βιολιού μπορεί να παιχθεί εναλλακτικά από φλάουτο): ένα ακόμη *τρίο με πιάνο*, το Hob. XV: 14, συνετέθη έως το 1790.
- ε) Σονάτες για πιάνο (8): Δύο μεμονωμένα έργα, οι *σονάτες* Hob. XVI: 43 / WU 35 και Hob. XVI: 34 / WU 53, γράφηκαν μέχρι το 1783 και το 1784, αντιστοίχως. Παράλληλα, έως το 1784 είχαν συντεθεί και οι τρεις *σονάτες* Hob. XVI: 40-42 / WU 54-56. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1780, εξ άλλου, έκαναν την εμφάνισή τους τρία ακόμη έργα: η *σονάτα* Hob. XVI: 47 / WU 57 γράφηκε έως το 1788, αλλά έχει δύο κοινά μέρη με την πολύ προγενέστερη *σονάτα* Hob. XVI: 47bis / WU 19 (περί το 1765): η Hob. XVI: 48 / WU 58 είναι του 1789, ενώ η Hob. XVI: 49 / WU 59 γράφηκε γύρω στα 1789-1790.

– 6^η περίοδος: 1791-1803.

Μετά τον θάνατο του Nikolaus Eszterházy, ο Haydn πραγματοποιεί δύο περιοδείες στην Αγγλία κατά τα έτη 1791-1792 και 1794-1795 με τεράστια επιτυχία. Στην συνέχεια ζει στην Βιέννη και συνθέτει μέχρι το 1803, οπότε και αποφασίζει να αφήσει ημιτελές το τελευταίο του κουαρτέττο εγχόρδων, αισθανόμενος ότι δεν είχε πλέον τις απαραίτητες δυνάμεις για να συνεχίσει να γράφει μουσική.

- α) Συμφωνίες (12): Η σειρά των περιώνυμων “12 συμφωνιών του Λονδίνου” ξεκίνησε με την σύνθεση των υπ' αριθμόν Hob. I: 96, 95, 93 και 94 το έτος 1791 και συνεχίστηκε το 1792 με τις Hob. I: 98 και 97. Η δεύτερη εξάδα (για το δεύτερο ταξίδι στην Αγγλία) περιλαμβάνει τις *συμφωνίες* Hob. I: 99 (του 1793), Hob. I: 101 και 100 (γραμμένες μεταξύ των ετών 1793-1794), Hob. I: 102 (του 1794), καθώς και τις Hob. I: 103 και 104 (του 1795).
- β) Κοντσέρτα (2): Κατά την πρώτη περιοδεία του στην Γηραιά Αλβιόνα και συγκεκριμένως το έτος 1792, ο Haydn συνέθεσε και παρουσίασε ενώπιον κοινού την *symphonie concertante* Hob. I: 105, ένα κοντσέρτο για τέσσερα όργανα (όμποε, φαγγόττο, βιολί, βιολοντσέλλο) και συνοδεία ορχήστρας. Το *κοντσέρτο για τρομπέτα* Hob. VIIe: 1 είναι το τελευταίο αμιγώς συμφωνικό έργο του, καθώς γράφηκε στην Βιέννη το 1796.
- γ) Κουαρτέττα εγχόρδων (15): Η εξάδα των opera 71 και 74 / Hob. III: 69-71 και 72-74 του έτους 1793 ακολούθηθηκε από το επιστέγασμα της τέχνης του Haydn στο είδος αυτό, τα *κουαρτέττα* opus 76 / Hob. III: 75-80, τα οποία γράφηκαν έως το 1797. Από έναν τρίτο κύκλο κουαρτέττων, που εντούτοις ποτέ δεν ολοκληρώθηκε, απέμειναν ως παρακαταθήκη δύο έργα του 1799 (Hob. III: 81-82) που αργότερα εξεδόθησαν ως opus 77, καθώς επίσης τα δύο εσωτερικά μέρη ενός τρίτου κουαρτέττου (opus 103 / Hob. III: 83), γραμμένα έως το 1803.
- δ) Τρίο με πιάνο (15): Η πυκνή παραγωγή έργων αυτού του είδους κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1790 είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία των τριάδων Hob. XV: 18-20 του 1794, Hob. XV: 21-23 και 24-26 του 1795 (αν και ειδικά το *τρίο* Hob. XV: 26

μπορεί να ήταν έτοιμο ήδη από το 1794), καθώς και Hob. XV: 27-29, η οποία ενδέχεται να είχε ολοκληρωθεί έως το 1795, αλλά είναι εξίσου πιθανόν να απασχόλησε τον Haydn μέχρι και την έκδοσή της το 1797. Υπάρχουν επιπλέον τρία μεμονωμένα έργα: το Hob. XV: 32 του 1794 είναι μάλλον μια *σονάτα για βιολί και πιάνο*, που ωστόσο διαδόθηκε περισσότερο ως τρίο, με ένα συνοδευτικό μέρος για τσέλλο· η σύνθεση του *τρίο* Hob. XV: 31 τοποθετείται μεταξύ των ετών 1794 και 1795, ενώ το Hob. XV: 30 γράφηκε κατά πάσαν πιθανότητα το 1796.

- ε) Σονάτες για πιάνο (4): Οι τελευταίες σονάτες για πιάνο του Haydn περιλαμβάνουν τα έργα Hob. XVI: 51 / WU 61 (που είχε ολοκληρωθεί πιθανότατα έως το 1794), Hob. XVI: 52 / WU 62 (του 1794) και Hob. XVI: 50 / WU 60 (περί το 1794-1795). Υπάρχει ακόμη το έργο Hob. XVII: 6 / χωρίς αρίθμηση WU του 1793, το οποίο αρχικά προοριζόταν για πρώτο μέρος μιας ακόμη σονάτας για πιάνο, αλλά τελικά δημοσιεύθηκε ως αυτοτελές κομμάτι υπό τους τίτλους “σονάτα”, “*παραλλαγές*” αλλά και “*μικρό divertimento*”.

II. Wolfgang Amadeus Mozart

– 1^η περίοδος: 1761-1768.

Στα νεανικά του έργα ο Mozart δέχεται ποικίλες επιρροές από τα σημαντικά μουσικά κέντρα ανά την Ευρώπη που επισκέπτεται, κυρίως κατά την περιοδεία του ως παιδί-θαύμα από τα μέσα του 1763 έως τα τέλη του 1766. Όσον αφορά στην ενόργανη μουσική, επικεντρώνεται σχεδόν αποκλειστικά στην σύνθεση σονατών για πληκτροφόρο με συνοδεία βιολιού και συμφωνιών.

- α) Συμφωνίες (10): Η πρώτη συμφωνία, KV 16, γράφηκε κατά τα έτη 1764-1765. Ακολούθησε η σύνθεση των KV 19, 19a και 22 το 1765, της KV 45a μεταξύ των ετών 1766 και 1767, των KV 42a / 76 και 43 το 1767, καθώς και των *συμφωνιών* KV 45, 45b και 48 το 1768.
- β) Έργα μουσικής δωματίου για έγχορδα (2): Οι δύο μικροσκοπικές *σονάτες για βιολί και μπάσο* KV 46d και 46e γράφηκαν το 1768.
- γ) Έργα μουσικής δωματίου με πιάνο (16): Από τα πρώτα έργα του νεαρού συνθέτη υπήρξαν οι *σονάτες για πιάνο με συνοδεία βιολιού* KV 6 και 7 (των ετών 1762-1764), KV 8 και 9 (των ετών 1763-1764), καθώς και η εξάδα KV 10-15 του 1764 (με επιπρόσθετη προαιρετική συνοδεία βιολοντσέλλου, εν είδει τρίο με πιάνο), ενώ το 1766 ακολούθησε μια δεύτερη εξάδα *σονατών για πιάνο με συνοδεία βιολιού*, οι KV 26-31.
- δ) Σονάτες για πιάνο (1): Το 1765 συνετέθη η *σονάτα για πιάνο – 4 χέρια* KV 19d.

– 2^η περίοδος: 1769-1774.

Η περίοδος αυτή περιλαμβάνει τα τρία ταξίδια του Mozart στην Ιταλία καθώς και επισκέψεις του στο Μόναχο και την Βιέννη, με ορμητήριο πάντοτε την γενέτειρά του Salzburg. Τα είδη της συμφωνίας και του κουαρτέττου εγχόρδων κυριαρχούν γενικά στην ενόργανη παραγωγή των ετών αυτών· μόνο από το 1772 και εξής κάνουν παράλληλα την εμφάνισή τους ολιγάριθμα δείγματα σονάτας για πιάνο, κουϊντέττου εγχόρδων καθώς και κοντσέρτου (για διάφορα όργανα).

- α) Συμφωνίες (30): Η παραγωγή συμφωνιών είναι ιδιαίτερος πυκνή κατά τα χρόνια των περιοδειών στην ιταλική χερσόνησο· το 1770 γράφονται κατ’ αρχάς πέντε (KV 731 / 81, 73m / 97, 73n / 95, 73q / 84 και 74), στις οποίες προστίθενται άλλες έξι το 1771 (KV

- 75, 75b / 110, 111 & 111a / 120,³³ 111b / 96, 112 και 114), οκτώ το 1772 (KV 73, 124, 128-130 και 132-134) και επιπλέον επτά το 1773 (KV 161a / 184, 161b / 199, 162, 162b / 181, 173dA / 182, 173dB / 183 και 141a / 161 & 163³⁴). Αντιθέτως, η ενασχόληση με το είδος περιορίζεται σημαντικά το 1774, οπότε γράφονται μόνον οι *συμφωνίες* KV 186a / 201, 186b / 202 και 189k / 200 (η τελευταία μάλιστα δεν αποκλείεται να είχε συνθεθεί ήδη στα τέλη του 1773), ενώ η σύνθεση της KV 196 & 207a / 121³⁵ τοποθετείται μεταξύ των ετών 1774-1775.
- β) Κοντσέρτα (4): Το πρώτο κοντσέρτο για πιάνο (KV 175) καθώς και το πρώτο κοντσέρτο για βιολί (KV 207) γράφονται το 1773. Το 1774, εξ άλλου, ο Mozart συνέθεσε το *concertone* για δύο βιολιά KV 186E / 190 καθώς και το *κοντσέρτο για φαγγόττο* KV 186e / 191.
- γ) Έργα μουσικής δωματίου για έγχορδα (17): Το πρώτο κουαρτέτο εγχόρδων του Mozart ήταν το KV 73f / 80 που γράφηκε το 1770 στην Ιταλία. Τα τρία *κουαρτέτα – divertimenti* KV 125a-c / 136-138 χρονολογούνται στα 1772, έτος κατά το οποίο ξεκίνησε επίσης η σύνθεση μιας εξάδος κουαρτέτων εγχόρδων που ολοκληρώθηκε στις αρχές του επόμενου έτους (KV 134a / 155, 134b / 156, 157-159 και 159a / 160). Σύντομα ακολούθησε μια δεύτερη εξάδα, τα *κουαρτέτα* KV 168-173, όλα του 1773, ενώ αμέσως μετά – στα τέλη του ίδιου έτους – ο Mozart ασχολήθηκε για πρώτη φορά και με το είδος του κουϊντέτου εγχόρδων, γράφοντας το KV 174.
- δ) Σονάτες για πιάνο (2): Οι *σονάτες για πιάνο – 4 χέρια* KV 123a / 381 και 186c / 358 γράφηκαν το 1772 και κατά τα 1773-1774, αντιστοίχως.

– 3^η περίοδος: 1775-1780.

Το σημαντικότερο γεγονός αυτής της περιόδου είναι αδιαμφισβήτητα η καλλιτεχνική περιοδεία των ετών 1777-1779, με επίκεντρο την “τραγική” παραμονή του Mozart στο Παρίσι. Ως προς το ρεπερτόριο, παρατηρείται μια σημαντική στροφή του ενδιαφέροντος του δημιουργού προς τα είδη του κοντσέρτου και της σονάτας για πιάνο καθώς και προς έργα μουσικής δωματίου με πιάνο· παράλληλα, αξιοπαρατήρητη είναι πλέον και η ωρίμανση του συνθετικού του ύφους.

- α) Συμφωνίες (8): Η *συμφωνία* KV 208 & 213c / 102³⁶ γράφηκε το 1775, ενώ οι KV 213a / 204 (του 1775), KV 248b / 250 (των ετών 1776-1777) και KV 320 (του 1779) προήλθαν από πολυμερείς *σερενάτες*.³⁷ Το σημαντικότερο δείγμα γραφής αυτής της

³³ Το έργο αποτελείται από την εισαγωγή (Allegro assai) και το πρώτο φωνητικό κομμάτι της όπερας *Ascanio in Alba* KV 111 σε ενόργανη μεταγραφή (Andante grazioso) καθώς και από ένα νέο finale (Presto), ανεξάρτητο του ήδη υφιστάμενου οπερατικού υλικού. Η τακτική αυτή ήταν συνηθισμένη εκείνη την εποχή, καθώς επέτρεπε την σύσταση ενός συμφωνικού έργου από μια προϋπάρχουσα οπερατική εισαγωγή (“sinfonia”), που μπορούσε πλέον να εκτελεσθεί εκτός του χώρου του λυρικού θεάτρου.

³⁴ Η συμφωνία αυτή βασίζεται στην εισαγωγή της όπερας *Il sogno di Scipione* KV 126 (σε δύο μέρη: Allegro moderato και Andante) και ολοκληρώνεται με ένα αυτόνομο finale (Presto).

³⁵ Τα τρία μέρη της συμφωνίας αυτής συνίστανται στην διμερή εισαγωγή της όπερας *La finta giardiniera* KV 196 (Allegro molto και Andantino grazioso) και σε ένα ανεξάρτητο τελικό μέρος (Allegro).

³⁶ Η συμφωνία αυτή προήλθε από την διασύνδεση της εισαγωγής (Molto allegro) της όπερας *Il Rè pastore* KV 208 αφ’ ενός με μια ενόργανη διασκευή της πρώτης άριας της ίδιας όπερας, “Intendo amico” (Andantino) – από την οποία ωστόσο σώζονται μόνο τα 3½ πρώτα μέτρα και τα 8 τελευταία – και αφ’ ετέρου με ένα καινούργιο συμφωνικό finale (Presto assai).

³⁷ Η πρώτη εξ αυτών προήλθε από την επταμερή *σερενάτα* KV 213a / 204 (χωρίς να συνυπολογίζεται εδώ το *εμβατήριο* KV 213b / 215 που προτάσσεται αυτής): έπειτα από την αφαίρεση του δεύτερου, του τρίτου και του τέταρτου μέρους απέμειναν το πρώτο (Allegro assai), το πέμπτο (Andante), το έκτο (Menuetto – trio) και το έβδομο (Andantino grazioso – allegro), που ως σύνολο είναι συμβατά με το πρότυπο μιας τετραμερούς συμφωνίας. Από τα οκτώ μέρη της *σερενάτας* KV 248b / 250 (εξαιρουμένου του εναρκτήριου *εμβατηρίου* KV 249), στην εκδοχή της ως συμφωνίας απέμειναν τα πέντε: Allegro maestoso – allegro molto (πρώτο), Menuetto galante – trio (πέμπτο), Andante (έκτο), Menuetto – trio I & II (έβδομο) και Adagio – allegro assai (όγδοο)· η

περιόδου είναι αναμφίβολα η “παρισινή” *συμφωνία* KV 300a / 297 του 1778, ενώ οι *συμφωνίες* KV 318, 319 (αμφότερες του έτους 1779) και KV 338 (του 1780) είναι οι τελευταίες που γράφονται στο Salzburg.

- β) Κοντσέρτα (13): Το έτος 1775 αφιερώθηκε, τρόπον τινά, στα τέσσερα τελευταία κοντσέρτα για βιολί, τα KV 211, 216, 218 και 219.³⁸ Στην συνέχεια όμως, ο Mozart συνέθεσε τα *κοντσέρτα για πιάνο* KV 238 και 246 καθώς και το *κοντσέρτο για τρία πιάνο* KV 242 το 1776, ενώ λίγο αργότερα, στις αρχές του 1777, ακολούθησε το πολύ σημαντικό *κοντσέρτο για πιάνο* KV 271. Το επόμενο έτος (1778) δημιουργήθηκαν αφ’ ενός μεν τα δύο *κοντσέρτα για φλάουτο* KV 285c / 313³⁹ και 285d / 314 στο Mannheim και αφ’ ετέρου το *διπλό κοντσέρτο για φλάουτο και άρπα* KV 297c / 299 στο Παρίσι. Τέλος, τόσο το *κοντσέρτο για δύο πιάνο* KV 316a / 365 όσο και η εξαιρετική *sinfonia concertante για βιολί και βιόλα* KV 320d / 364 ανάγονται στα 1779-1780.
- γ) Έργα μουσικής δωματίου για έγχορδα (1): Το *Adagio και Menuetto για δύο βιολιά και μπάσο* KV 271f / 266 γράφηκε το 1777.
- δ) Έργα μουσικής δωματίου για έγχορδα και πνευστά (3): Η *σονάτα* KV 196c / 292, για τον ασυνήθιστο συνδυασμό φαγγόττου και βιολοντσέλλου, γράφηκε το 1775. Στην χρονική αυτή περίοδο ανήκουν ακόμη τα *κουαρτέττα με φλάουτο* KV 285 (σύνθεση του 1777) και KV 285a (κατά πάσαν πιθανότητα του 1778).
- ε) Έργα μουσικής δωματίου με πιάνο (9): Τα περισσότερα έργα αυτής της κατηγορίας είναι σονάτες για πιάνο και βιολί: οι KV 293a / 301, 293b / 302, 293c / 303, 293d / 305, 296, 300c / 304 και 300l / 306 είναι του 1778, ενώ η KV 317d / 378 γράφηκε μάλλον περί το 1779-1780. Σε αυτές προστίθεται μόνο το *τρίο με πιάνο* KV 254 του 1776.
- ς) Σονάτες για πιάνο (9): Το 1775 ο Mozart συνέθεσε τις έξι πρώτες (σωζόμενες) σονάτες του για σόλο πιάνο, τις KV 189d-h / 279-283 και 205b / 284. Ακολούθησαν οι *σονάτες* KV 284b / 309 και KV 284c / 311 το 1777 καθώς και η KV 300d / 310 το 1778.

– 4^η περίοδος: 1781-1785.

Τα πρώτα χρόνια στην Βιέννη είναι πολύ δημιουργικά: ξεχωριστή θέση ανάμεσα στα έργα αυτής της πενταετίας επέχουν τα κοντσέρτα για πιάνο και τα κουαρτέττα εγχόρδων, καθώς επίσης ορισμένες από τις σονάτες για πιάνο και κάποια άλλα έργα μουσικής δωματίου.

- α) Συμφωνίες (2): Η *συμφωνία* KV 385 γράφηκε το 1782, ενώ το 1783 ακολούθησε η σύνθεση της KV 425.
- β) Κοντσέρτα (13): Με τα *κοντσέρτα για πιάνο* KV 385p / 414 (του 1782), KV 387a / 413 και 387b / 415 (μεταξύ των ετών 1782-1783) ξεκινά η μνημειώδης σειρά έργων αυτού του είδους, που συνεχίστηκε το 1784 με την εξάδα των *κοντσέρτων* KV 449-451, 453, 456 και 459, καθώς και το 1785 με τα έργα KV 466, 467 και 482. Παράλληλα, το 1783 ο Mozart έγραψε το *κοντσέρτο για κόρνο* KV 417.
- γ) Έργα μουσικής δωματίου για έγχορδα (8): Η περίφημη εξάδα των κουαρτέττων εγχόρδων που αφιερώθηκαν στον Joseph Haydn περιλαμβάνει τα έργα KV 387 (του 1782), KV 417b / 421 και 421b / 428 (αμφότερα του 1783), KV 458 (σύνθεση του 1784), KV 464

πενταμερής διάρθρωση της συμφωνίας αυτής (με δύο μενουέττα) εξακολουθεί παρ’ όλα αυτά να διαθέτει έναν έντονο χαρακτήρα σερενάτας! Στην τελευταία περίπτωση, τουναντίον, από την *σερενάτα* KV 320 (μη λαμβανομένων υπ’ όψιν των δύο *εμβατηρίων* KV 320a / 335 που την συνοδεύουν) χρησίμευσαν μόνο το πρώτο (*Adagio maestoso – allegro con spirito*), το πέμπτο (*Andantino*) και το έβδομο μέρος (*Presto*) για την συγκρότηση μιας τριμερούς συμφωνίας χωρίς μενουέττο.

³⁸ Το επόμενο έτος (1776), εξ άλλου, γράφηκε το *Adagio για βιολί και ορχήστρα* KV 261, ως υποκατάστατο του αργού μέρους του *κοντσέρτου για βιολί* KV 219.

³⁹ Στα 1778-1780, επίσης, τοποθετείται η σύνθεση του *Andante για φλάουτο και ορχήστρα* KV 285e / 315, προς αντικατάστασιν του αργού μέρους του πρώτου αυτού κοντσέρτου για φλάουτο.

- και 465 (γραμμένα στις αρχές του 1785). Στην κατηγορία αυτή υπάγονται ακόμη τα δύο ντουέττα για βιολί και βιόλα KV 423 και 424 του 1783.
- δ) Έργα μουσικής δωματίου για έγχορδα και πνευστά (3): Το *κουαρτέττο με όμποε* KV 368b / 370 ανάγεται στα 1781, το *κουαρτέττο με φλάουτο* KV 285b γράφηκε γύρω στα 1781-1782, ενώ το *κουίντέττο με κόρνο* KV 386c / 407 είναι πιθανότατα έργο του 1782.
- ε) Έργα μουσικής δωματίου με πιάνο (12): Το 1781 έρχονται στο φως τέσσερις σονάτες για πιάνο και βιολί (KV 373a / 379, 374d / 376, 374e / 377 και 374f / 380), ενώ ακολουθούν τρία αποσπασματικά έργα που κατά παράδοση ανάγονται στο 1782 (KV 385c / 403,⁴⁰ 385e / 402⁴¹ και 385d / 404⁴²) καθώς και οι *σονάτες* KV 454 (του 1784) και 481 (του 1785). Τα μεγαλύτερα σύνολα με πιάνο αντιπροσωπεύονται από το *τρίο με πιάνο* KV 442 που έχει συντεθεί το 1783 ή αργότερα,⁴³ από το *κουαρτέττο με πιάνο* KV 478 του 1785, καθώς επίσης από το *κουίντέττο για πιάνο και πνευστά* KV 452 του 1784.
- ς) Σονάτες για πιάνο (6): Οι τρεις *σονάτες για σόλο πιάνο* KV 300h / 330, 300i / 331 και 300k / 332 γράφηκαν κάπου ανάμεσα στα έτη 1781-1783, ενώ τις ακολούθησαν οι KV 315c / 333 (σύνθεση των ετών 1783-1784) και KV 457 (του 1784). Υπάρχει ακόμη η λαμπρή *σονάτα για δύο πιάνο* KV 375a / 448 του έτους 1781.

– 5^η περίοδος: 1786-1791.

Στα τελευταία χρόνια της δημιουργίας του, ο Mozart εξακολουθεί να ασχολείται με όλα τα είδη της ενόργανης μουσικής, παρουσιάζοντας μάλλον ευάριθμα αλλά εξαιρετικής ωριμότητας έργα σε καθένα από αυτά.

- α) Συμφωνίες (4): Την *συμφωνία* KV 504 του 1786 ακολούθησε η σύνθεση των τριών τελευταίων *συμφωνιών* KV 543, 550 και 551 το έτος 1788.
- β) Κοντσέρτα (9): Στην σπουδαία παραγωγή κοντσέρτων για πιάνο των μέσων της δεκαετίας του 1780 προστίθενται τα KV 488, 491 και 503 του έτους 1786. Τα δύο τελευταία κοντσέρτα για πιάνο εμφανίζονται πάντως κάπως απομονωμένα από τα υπόλοιπα: το KV 537 γράφηκε το 1788, ενώ το KV 595 ολοκληρώθηκε το 1791, αν και φαίνεται ότι είχε ξεκινήσει αρκετά νωρίτερα (ενδεχομένως ήδη από το 1788). Από τα τρία κοντσέρτα για κόρνο της περιόδου αυτής, το KV 447 τοποθετείται μεταξύ των ετών 1784-1787 (με πιθανότερη χρονολογία το 1787), το KV 495 γράφηκε το 1786, ενώ το KV 386b / 412 & 514 έχει αποδειχθεί ότι είναι έργο του 1791. Το *κοντσέρτο για κλαρινέτο* KV 622, εξ άλλου, υπήρξε το ύστατο έργο ενόργανης μουσικής του Mozart, γραμμένο δύο περίπου μήνες πριν τον θάνατό του.
- γ) Έργα μουσικής δωματίου για έγχορδα (11): Το είδος του κουαρτέττου εγχόρδων αντιπροσωπεύεται από τέσσερα μόνον έργα (το KV 499 του 1786, το KV 575 του 1789, και τα KV 589 και 590 του έτους 1790), εν αντιθέσει προς το κουίντέττο εγχόρδων που στην ύστερη δημιουργική περίοδο του Mozart περιβάλλεται σαφώς από περισσότερη

⁴⁰ Από τα τρία μέρη της σονάτας αυτής, τα δύο πρώτα (*Allegro moderato* και *Andante*) είναι ολοκληρωμένα, ενώ το τελικό *Allegretto* συμπληρώθηκε από τον Maximilian Stadler. Η χρονολόγηση της σονάτας δεν έχει πλήρως αποσαφηνισθεί: νεώτερες έρευνες την τοποθετούν στα 1784-1785.

⁴¹ Η σονάτα αυτή αρχίζει με ένα αργό μέρος (*Andante, ma un poco adagio*), συμπληρωμένο κατά το ήμισυ από τον Maximilian Stadler, και ολοκληρώνεται με μια φούγκα (*Allegro moderato*), στην οποία δεν μπορεί να εκτιμηθεί με ακρίβεια το ποσοστό της συμμετοχής του Mozart και του Stadler. Ορισμένοι μεταθέτουν την χρονολόγηση του έργου κατά τα έτη 1784-1785.

⁴² Το έργο αυτό μπορεί να έχει γραφεί κατά τα έτη 1785-1786 είτε ακόμη αργότερα, όπως υποστηρίζεται σε μερικές πηγές. Ουσιαστικά συνίσταται σε δύο σύντομα αποσπάσματα, ένα *Andante* και ένα *Allegretto*.

⁴³ Ως προς την (αβέβαιη) χρονολόγηση του τρίου, υπάρχουν αναφορές που κάνουν λόγο για ένα χρονικό όριο έως το 1785 και άλλες που προεκτείνουν το όριο αυτό μέχρι το 1790. Στην πραγματικότητα, τα τρία μέρη του έργου (*Allegro*, *Tempo di Menuetto* και *Allegro*) προήλθαν από την συμπλήρωση ισάριθμων αποσπασμάτων που συνενώθηκαν σε μια ενιαία μεταθανάτια “σύνθεση” από τον Maximilian Stadler.

- αίγλη, χάρη στα έργα KV 515 και 516 του 1787, KV 516b / 406 του 1787 ή 1788,⁴⁴ KV 593 του 1790 και KV 614 του 1791. Έργα για σύνολα εγχόρδων είναι εξ άλλου τόσο η δημοφιλής *σερενάτα* KV 525 (γραμμένη το 1787) όσο και το *divertimento για τρίο εγχόρδων* KV 563 του 1788.
- δ) Έργα μουσικής δωματίου για έγχορδα και πνευστά (3): Στους συνδυασμούς πνευστών και εγχόρδων αυτής της περιόδου συγκαταλέγονται το *κουαρτέττο με φλάουτο* KV 298 (των ετών 1786-1787), το *σεξτέττο για δύο κόρνα και έγχορδα* KV 522 (έργο του 1787), καθώς επίσης το *κουϊντέττο με κλαρινέττο* KV 581 του 1789.
- ε) Έργα μουσικής δωματίου με πιάνο (9): Στην κατηγορία αυτή βρίσκουμε μεν τις δύο τελευταίες *σονάτες για πιάνο και βιολί* KV 526 και 547 (των ετών 1787 και 1788, αντιστοίχως), αλλά καθίσταται πλέον φανερή η προτίμηση του Mozart προς το είδος του τρίο με πιάνο: τα KV 496, 498⁴⁵ και 502 γράφονται το 1786, ενώ τα KV 542, 548 και 564 το 1788. Τέλος, το *κουαρτέττο με πιάνο* KV 493 είναι σύνθεση του 1786.
- ς) Σονάτες για πιάνο (8): Μεταξύ των τελευταίων σονατών για σόλο πιάνο συναντάμε τις KV 533 & 494 (των ετών 1786 και – πρωτίστως – 1788), KV 545 και 547a (αμφότερες του 1788), καθώς και KV 570 και 576 (του έτους 1789). Από την άλλη πλευρά, η σονάτα για πιάνο – 4 χέρια επανεμφανίζεται στο έργο του Mozart με τις KV 497 (του 1786), KV 521 (του 1787) και KV 497a / 357 & 500a / 357⁴⁶ (του 1791).

III. Ludwig van Beethoven

– 1^η περίοδος: 1782-1792.

Η περίοδος αυτή καλύπτει ουσιαστικά τα χρόνια της παραμονής του Beethoven στην γενέτειρά του Βόννη μέχρι την οριστική του εγκατάσταση στην Αυστριακή πρωτεύουσα. Ο αριθμός των ενόργανων συνθέσεων αυτής της περιόδου είναι πολύ περιορισμένος και επικεντρωμένος σχεδόν αποκλειστικά στο πιάνο.

- α) Κοντσέρτα (1): Το *κοντσέρτο για πιάνο* WoO 4 είναι ένα πρωτόλειο στο είδος αυτό, γραμμένο το 1784· στην σωζόμενη παρτιτούρα υπάρχει μόνο το μέρος του πιάνου που επιπλέον περιλαμβάνει ορισμένες εννοηστροφικές υποδείξεις και υπαινιγμούς.⁴⁷
- β) Έργα μουσικής δωματίου για πνευστά (2): Το *οκτέττο για δύο όμποε, δύο κλαρινέττα, δύο κόρνα και δύο φαγγόττα* είχε ολοκληρωθεί έως το 1792, αλλά δημοσιεύθηκε πολύ αργότερα με την (παραπλανητική) ένδειξη opus 103. Το 1792 γράφηκε άλλο ένα μικρό έργο για πνευστά, το *ντουέττο για δύο φλάουτα* WoO 26.
- γ) Έργα μουσικής δωματίου με πιάνο (5): Το 1785 ο Beethoven συνέθεσε τα τρία *κουαρτέττα με πιάνο* WoO 36· ακολούθησε το 1786 (ενδεχομένως όμως μέχρι το 1790) η σύνθεση του *τρίο για πιάνο, φλάουτο και φαγγόττο* WoO 37, ενώ το *τρίο με πιάνο* WoO 38 γράφηκε μάλλον το 1791.
- δ) Σονάτες για πιάνο (4): Οι τρεις *σονάτες* WoO 47 συγκαταλέγονται στα πρώτα έργα του συνθέτη, καθώς γράφθηκαν κατά τα έτη 1782-1783. Η μικρή *σονάτα* WoO 50, από την άλλη πλευρά, συνετέθη μεταξύ των ετών 1788 και 1790.

⁴⁴ Το κουϊντέττο αυτό προέκυψε εκ μεταγραφής της *σερενάτας για πνευστά* KV 384a / 388 του 1782.

⁴⁵ Αυτό είναι το μοναδικό τρίο με πιάνο του Mozart, όπου στην θέση του τυπικού συνδυασμού πιάνου, βιολιού και βιολοντσέλλου προβλέπεται η σύμπραξη πιάνου, κλαρινέττου και βιόλας.

⁴⁶ Η σονάτα αυτή συνίσταται σε δύο μέρη (Allegro και Andante), τα οποία παραδίδονται χωριστά και σε αποσπασματική μορφή το καθένα.

⁴⁷ Την επανενορχήστρωση του νεανικού αυτού έργου επιμελήθηκε στα 1934 (τρίτο μέρος) και 1943 (πρώτο και δεύτερο μέρος) ο Willy Hess, ο οποίος αργότερα εξέδωσε την εκτελέσιμη αυτή εκδοχή της παρτιτούρας σε συνεργασία με τον εκδοτικό οίκο Alkor (Kassel 1961).

– 2^η περίοδος: 1793-1802.

Η δεκαετία αυτή καλύπτει την επονομαζόμενη “πρώτη δημιουργική περίοδο” του Beethoven στην Βιέννη. Το πιανιστικό ρεπερτόριο εξακολουθεί να συνιστά το κεντρικό σημείο αναφοράς, αλλά σταδιακά δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την ενασχόληση του συνθέτη και με άλλα, ιδιαιτέρως εκτιμώμενα είδη, όπως αυτά του κουαρτέτου εγχόρδων και της συμφωνίας.

- α) Συμφωνίες (2): Η *πρώτη συμφωνία* opus 21 γράφηκε γύρω στα 1799-1800, ενώ σύντομα ακολούθησε η *δεύτερη συμφωνία* opus 36, κατά τα έτη 1801-1802.⁴⁸
- β) Κοντσέρτα (3): Το υποτιθέμενο *δεύτερο κοντσέρτο για πιάνο* opus 19 υπήρξε στην πραγματικότητα το πρώτο ώριμο – και συνάμα πλήρως ενορχηστρωμένο – έργο του Beethoven στο είδος αυτό, με μεγάλη μάλιστα χρονική περίοδο προετοιμασίας (από το 1787 έως το 1798). Τουναντίον, το *πρώτο κοντσέρτο για πιάνο* opus 15 γράφηκε το 1795 και αναθεωρήθηκε το 1800, αλλά παρ’ όλα αυτά δημοσιεύθηκε πριν το opus 19. Ακολούθησε το *τρίτο κοντσέρτο για πιάνο* opus 37, με το οποίο ο Beethoven καταπιάστηκε κατά διαστήματα από το 1799 έως το 1803.
- γ) Έργα μουσικής δωματίου για έγχορδα (14): Το 1793-1794 γράφηκε το *τρίο εγχόρδων* opus 3, ενώ στα 1796-1797 ακολούθησε η *σερενάτα για τρίο εγχόρδων* opus 8· επιστέγασμα ωστόσο του είδους του τρίο εγχόρδων υπήρξε η τριάδα του opus 9 που συνετέθη μεταξύ των ετών 1797 και 1798. Η ενασχόληση με το είδος του κουαρτέτου εγχόρδων ακολούθησε ως φυσική προέκταση του τρίο εγχόρδων: από τα έξι *κουαρτέττα* opus 18, το υπ’ αριθμόν 3 ετοιμάστηκε μεταξύ των ετών 1798-1799, τα υπ’ αρ. 4 και 5 γράφηκαν το 1799, ενώ η σύνθεση των κουαρτέτων υπ’ αρ. 1, 2 και 6 έλαβε χώραν κατά τα έτη 1799 και 1800. Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται ακόμη το *ντουέττο για βιόλα και βιολοντσέλλο* WoO 32, που γράφηκε κάπου ανάμεσα στα έτη 1795 και 1798, το *κουϊντέττο εγχόρδων* opus 4, το οποίο συνιστά κατ’ ουσίαν μια εκτενή επανεπεξεργασία του λίγο προγενέστερου *οκτέττου πνευστών* opus 103 κατά τα έτη 1794-1795, αλλά και το μοναδικό πρωτότυπο κουϊντέττο εγχόρδων του Beethoven, opus 29, του 1801.
- δ) Έργα μουσικής δωματίου για έγχορδα και πνευστά ή μόνο για πνευστά (8): Εδώ ανήκουν αφ’ ενός μεν συνδυασμοί πνευστών και εγχόρδων, όπως η *σερενάτα για φλάουτο, βιολί και βιόλα* opus 25 (γραμμένη πιθανότατα μεταξύ των ετών 1794 και 1795), το *σεξτέττο για δύο κόρνα και έγχορδα* opus 81b (του 1795) και το *σεπτέττο για βιολί, βιόλα, βιολοντσέλλο, κοντραμπάσσο, κλαρινέττο, κόρνο και φαγγόττο* opus 20 (των ετών 1799-1800),⁴⁹ αφ’ ετέρου δε έργα για σύνολα πνευστών, όπως το *τρίο για δύο όμποε και αγγλικό κόρνο* opus 87 (σύνθεση των ετών 1794-1795), το *σεξτέττο για δύο κλαρινέττα, δύο κόρνα και δύο φαγγόττα* opus 71 (μάλλον του 1796) καθώς και τα τρία *ντουέττα για κλαρινέττο και φαγγόττο* WoO 27 (που χρονολογούνται περί το 1800).
- ε) Έργα μουσικής δωματίου με πιάνο (16): Με τα τρία *τρίο με πιάνο* opus 1 ο Beethoven επιλέγει συνειδητά να κάνει την πρώτη του επίσημη εμφάνιση ως συνθέτης στο κοινό της Βιέννης: το πρώτο εξ αυτών τον απασχόλησε την περίοδο 1792-1795, ενώ τα δύο επόμενα κατά τα έτη 1794-1795.⁵⁰ Τα έτη 1797-1798 ακολούθησε ένα ακόμη τρίο για πιάνο, κλαρινέττο (ή βιολί) και τσέλλο, το opus 11. Το *κουϊντέττο για πιάνο και πνευστά* opus 16 του 1796 υπήρξε – εξετάζοντας τα πράγματα εκ των υστέρων – μια

⁴⁸ Η *δεύτερη συμφωνία* κυκλοφόρησε παράλληλα και σε αυθεντική μεταγραφή για τρίο με πιάνο, επίσης υπό τον αριθμό opus 36.

⁴⁹ Το *σεπτέττο* διαδόθηκε πολύ και χάρη σε μια μεταγραφή που έγινε από τον ίδιο τον Beethoven στα 1802-1803 για πιάνο, κλαρινέττο (ή βιολί) και τσέλλο, η οποία δημοσιεύθηκε ως opus 38.

⁵⁰ Πολύ αργότερα, εν έτει 1817, το *τρίο με πιάνο* opus 1 αρ. 3 μεταγράφηκε για κουϊντέττο εγχόρδων (υπό την επίβλεψη του Beethoven) και εξεδόθη ως opus 104.

μεμονωμένη περίπτωση στο έργο του Beethoven,⁵¹ όπως άλλωστε και η *σονάτα για κόρνο* (ή – εναλλακτικά – για τσέλλο) και *πιάνο* opus 17 των ετών 1799-1800· αντιθέτως, οι δύο *σονάτες για βιολοντσέλλο και πιάνο* opus 5 του 1796 αποτέλεσαν την αφετηρία της εξέλιξης ενός ξεχωριστού νέου είδους στο πλαίσιο της μουσικής δωματίου. Η πολυπληθέστερη πάντως ομάδα έργων αυτής της κατηγορίας είναι κατά την παρούσα χρονική περίοδο οι *σονάτες για βιολί και πιάνο*: τις τρεις πρώτες του opus 12 (γραμμένες κατά τα 1797-1798) διαδέχθηκαν οι *σονάτες opera* 23 και 24 (αμφότερες των ετών 1800-1801) και τελικά ακολούθησε η τριάδα των *σονατών για βιολί και πιάνο* opus 30 (συνθέσεις των ετών 1801-1802).

- ς) *Σονάτες για πιάνο* (19): Οι τρεις *σονάτες* opus 2 γράφηκαν μεταξύ των ετών 1793-1795 (η πρώτη), κατά τα 1794-1795 (η τρίτη) και το 1795 (η δεύτερη). Ακολούθησαν η *σονάτα* opus 10 αρ. 1 (1795-1796), η opus 49 αρ. 2 (μάλλον το 1796), η opus 7 (1796-1797), η opus 49 αρ. 1 (πιθανόν το 1797), οι opus 10 αρ. 2 (1797) και αρ. 3 (1797-1798), η opus 13 (1797-1798), η ημιτελής και αδημοσίευτη μέχρι τον θάνατο του συνθέτη WoO 51 (1798), οι δύο *σονάτες* opus 14 (γραμμένες το 1798 η πρώτη και μάλλον το 1799 η δεύτερη),⁵² η opus 22 (1799-1800), η opus 26 (1800-1801), οι υπ’ αριθμόν 1 (1800-1801) και 2 (1801) του opus 27 καθώς και η *σονάτα* opus 28 (1801). Η μοναδική *σονάτα για πιάνο – 4 χέρια* του Beethoven γράφηκε το 1796-1797 και δημοσιεύθηκε ως opus 6.

– 3^η περίοδος: 1802-1814.

Κατά την διάρκεια της πρώτης δεκαετίας του 19^{ου} αιώνας αποκαλύπτεται σαφώς η “ηρωική” διάσταση του Beethoven: τώρα έρχονται πλέον στο προσκήνιο έργα μεγάλης εκτάσεως και μνημειώδους χαρακτήρος, τα οποία μάλιστα προσφέρουν συνθετικές και αισθητικές αρχές και πρότυπα που έμελλε να καλλιεργηθούν περαιτέρω από τους συνθέτες του ρομαντισμού, πρωτίστως σε ό,τι αφορά στα είδη της συμφωνίας, του κοντσέρτου και του κουαρτέτου εγχόρδων. Γύρω στο 1810, πάντως, παρατηρείται μια μεταστροφή προς έργα μικρότερης εκτάσεως και περισσότερο εσωτερικευμένης διαθέσεως, τα οποία και προαναγγέλλουν τάσεις του όψιμου μετοβενικού ύφους.

- α) *Συμφωνίες* (6): Η *τρίτη συμφωνία* opus 55, των ετών 1802-1803, αποτέλεσε τομή στην ιστορία του είδους. Ακολούθησε η σύνθεση της *τέταρτης συμφωνίας* opus 60 το 1806 και η παράλληλη επεξεργασία της *πέμπτης* και της *έκτης*, opera 67 και 68 αντιστοίχως, κατά τα έτη 1807-1808. Την περίοδο 1811-1812 γράφηκε η *έβδομη συμφωνία* opus 92, ενώ σύντομα την διαδέχθηκε η *όγδοη συμφωνία* opus 93 που αποπερατώθηκε εντός του 1812.
- β) *Κοντσέρτα* (4): Η σειρά των κοντσέρτων για πιάνο συνεχίσθηκε και ολοκληρώθηκε με το *τέταρτο κοντσέρτο* opus 58 (γραμμένο μεταξύ των ετών 1805-1806) και το *πέμπτο κοντσέρτο για πιάνο* opus 73 (σύνθεση των ετών 1808-1809). Το *κοντσέρτο για βιολί*

⁵¹ Το ίδιο έργο υπάρχει επίσης σε δεύτερη αυθεντική εκδοχή, ως *κουαρτέτο με πιάνο* opus 16· το μέρος του πιάνου είναι σε αμφότερες τις περιπτώσεις ταυτόσημο, ενώ τα μέρη των τεσσάρων πνευστών (όμποε, κλαρινέτο, κόρνο και φαγγόττο) του κουϊντέττου διανέμονται στα τρία διαθέσιμα έγχορδα (βιολί, βιόλα και βιολοντσέλλο) του κουαρτέττου. Παρά την μείωση του ηχητικού όγκου, η εκδοχή του κουαρτέττου μοιάζει να είναι λίγο μεταγενέστερη αυτής του κουϊντέττου, καθώς περιλαμβάνει ορισμένες προσθήκες και τροποποιήσεις στο μέρος των εγχόρδων, οι οποίες σχεδόν στο σύνολό τους ελάχιστα μπορούν να αποδοθούν στις απαραίτητες αλλαγές που επιβάλλει η διαφορετική εκτελεστική πρακτική των εγχόρδων και των πνευστών· τουναντίον, οι μεταβολές αυτές θα πρέπει μάλλον να ερμηνευθούν ως αναθεωρήσεις της αρχικής εκδοχής (του κουϊντέττου με πνευστά), οι οποίες επιπροσθέτως φαίνεται να αποσκοπούν στην αναβάθμιση του ρόλου των υπολοίπων οργάνων έναντι του – ούτως ή άλλως – ιδιαίτερος προβεβλημένου πιανιστικού μέρους.

⁵² Περί το 1800-1802 ο Beethoven διασκεύασε την *σονάτα* opus 14 αρ. 1 για κουαρτέτο εγχόρδων και μάλιστα την δημοσίευσε, αν και δίχως αριθμό opus (Hess 34).

opus 61 γράφηκε το 1806,⁵³ ενώ το *τριπλό κοντσέρτο για πιάνο, βιολί και βιολοντσέλλο* opus 56 ανάγεται στα έτη 1803-1804.

- γ) Κουαρτέττα εγχόρδων (5): Η τριάδα του opus 59 (έργα του 1806) έθεσε νέα δεδομένα για το είδος του κουαρτέττου εγχόρδων κατά τον 19^ο αιώνα. Το 1809 γράφηκε το *κουαρτέττο* opus 74, ενώ το εξαιρετικά πυκνό και εσωστρεφές opus 95 συνετέθη αρχικά κατά τα έτη 1810-1811, αλλά υπέστη περαιτέρω επεξεργασία την περίοδο 1814-1816.
- δ) Έργα μουσικής δωματίου με πιάνο (7): Οι δύο τελευταίες σονάτες για βιολί και πιάνο οριοθετούν τρόπον τινα τα όρια της “μεσαιάς” αυτής περιόδου: η εντυπωσιακή *σονάτα* opus 47 γράφηκε μεταξύ των ετών 1802 και 1803, ενώ η λιτή εκφραστικώς *σονάτα* opus 96 είναι έργο του 1812 (με αναθεωρήσεις του 1815). Στα 1807-1808 ο Beethoven έγραψε μια τρίτη σονάτα για βιολοντσέλλο και πιάνο, την opus 69. Το τρίο με πιάνο καλλιεργείται επίσης την περίοδο αυτή, όπως διαφαίνεται από τα δύο έργα του opus 70 (συνθέσεις του έτους 1808), αλλά και από το αριστουργηματικό *τρίο* opus 97 (του 1811, με ορισμένες αναθεωρήσεις που εκτείνονται πιθανότατα μέχρι το 1815): υπάρχει ακόμη ένα μικροσκοπικό τρίο με πιάνο του 1812 που έμεινε αδημοσίευτο (WoO 39).
- ε) Σονάτες για πιάνο (10): Η “δεύτερη συνθετική περίοδος” του Beethoven στην Βιέννη ανοίγει ουσιαστικά με τις τρεις *σονάτες για πιάνο* opus 31 του έτους 1802. Η σημαντική *σονάτα* opus 53 γράφηκε κατά τα 1803-1804,⁵⁴ ακολουθούμενη από την μικρών διαστάσεων opus 54 του έτους 1804 και την μνημειώδη opus 57 (μεταξύ των ετών 1804-1805). Δύο μικρές σονάτες του έτους 1809 (opera 78 και 79), η εν μέρει προγραμματική opus 81a (γραμμένη κατά τα έτη 1809-1810) καθώς και η αρκετά “αινιγματική” *σονάτα* opus 90 του 1814, ολοκληρώνουν την πιανιστική παραγωγή της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου.

– 4^η περίοδος: 1815-1826.

Το ύστερο (ενόργανο) έργο του Beethoven επικεντρώνεται στις τελευταίες σονάτες για πιάνο και στα όψιμα κουαρτέττα εγχόρδων, περιλαμβάνοντας ακόμη την *ενάτη συμφωνία* και τις δύο τελευταίες σονάτες για τσέλλο και πιάνο.

- α) Συμφωνίες (1): Η *ενάτη συμφωνία* opus 125 απασχόλησε τον συνθέτη κυρίως κατά την περίοδο 1822-1824, αν και υπάρχουν σχεδιάσματα γι’ αυτήν που ανάγονται στα μέσα της δεκαετίας του 1810.
- β) Κουαρτέττα εγχόρδων (5): Τα *κουαρτέττα* opera 127 (των ετών 1824-1825), 132 και 130 (αμφότερα του 1825) συνιστούν την ύστατη ολοκληρωμένη τριάδα του είδους αυτού στον κλασικισμό: ακολούθησε η σύνθεση των *κουαρτέττων* opus 131 (των ετών 1825-1826) και opus 135 (του 1826).
- γ) Έργα μουσικής δωματίου με πιάνο (2): Οι δύο τελευταίες *σονάτες για τσέλλο και πιάνο* opus 102 γράφηκαν το 1815.
- δ) Σονάτες για πιάνο (5): Η σειρά των τελευταίων σονατών για πιάνο περιλαμβάνει την opus 101 του 1816, την “συμφωνικών” διαστάσεων opus 106, που γράφηκε μεταξύ των ετών 1817-1818, καθώς και την όψιμη “τριλογία” των *σονατών* opera 109, 110 και 111 (εκ των οποίων η μεν πρώτη γράφηκε το 1820, ενώ οι δύο επόμενες χρονολογούνται στα 1821-1822).

⁵³ Το επόμενο έτος (1807) ο Beethoven μετέγραψε το ίδιο κοντσέρτο για πιάνο και ορχήστρα και τελικά το εξέδωσε παράλληλα με την πρωτότυπη εκδοχή για βιολί – και μάλιστα υπό τον κοινό αριθμό opus 61.

⁵⁴ Το αρχικό μεσαίο μέρος της *σονάτας* opus 53 αποσπασθηκε και έμεινε έκτοτε γνωστό ως αυτόνομο κομμάτι (*Andante* WoO 57), ενώ την θέση του στην *σονάτα* κατέλαβε τελικά ένα πολύ συντομότερο σε διάρκεια αργό μέρος που συνδέεται άμεσα με το τελικό γρήγορο μέρος.